

Percepcija utjecaja uvjeta rada u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara

Boltiš, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:415457>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Barbara Boltiš

**Percepcija utjecaja uvjeta rada u
novinarskim redakcijama na mentalno
zdravlje novinara**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

Barbara Boltiš

**Percepcija utjecaja uvjeta rada u
novinarskim redakcijama na mentalno
zdravlje novinara**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Tanja Grmuša

Zagreb, 2021.

Sažetak

Istraživački dio rada oslanja se na kvantitativnu i kvalitativnu metodologiju. Dok je glavni cilj ankete ispitati percepciju utjecaja radnih uvjeta u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara, dva temeljna cilja dubinskih intervjua su ispitati utjecaj uvjeta rada u Hrvatskoj na mentalno zdravlje i istražiti pravne okvire *mobbinga* u Hrvatskoj. Anketa je provedena na 57 novinara sedam najčitanijih portala u Hrvatskoj u 2020. godini prema Reuters institutu, a uzorak koji se koristio u prikupljanju podataka je uzorak „snježne grude“ zbog relativno male i specijalizirane skupine koja se istražuje. Također, anketa je provedena *online* kako bi se osigurala maksimalna anonimnost ispitanika, ali i zbog pretpostavke da su novinari koji rade na portalima informatički pismeni te neće imati poteškoća u pristupu anketi. Nadalje, rezultati ankete su ukazali da se u novinarskim redakcijama u određenoj mjeri postoji negativan utjecaj radnih uvjeta u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara. U polustrukturiranim dubinskim intervjuiima sudjelovale su psihologinja i pravnica koje su podijelile svoja stručna znanja iz područja u kojima djeluju. Dok je intervju s psihologinjom Blažić proveden posredstvom videopoziva, kasnije i transkribiran, pravnica Blanuša na pitanja je odgovorila pisanim putem. Prvi intervju je ukazao da u Hrvatskoj još uvijek ljudi premalo znaju o mentalnom zdravlju, ali da se vidi pomak u traženju psihološke pomoći, posebice zbog *mobbinga*. Intervju proveden s pravnicom pokazao je da u Hrvatskoj postoji nesrazmjer podignutih tužbi i stvarnih slučajeva *mobbinga* zbog teškoća dokazivanja *mobbinga*, straha od gubitka posla te osuđivanja budućih poslodavaca.

Ključne riječi: uvjeti rada u novinarstvu, mentalno zdravlje, tehnologija, *mobbing*, koronavirus

Abstract

The research part of the paper relies on quantitative and qualitative methodology. While the main goal of the survey is to examine the perception of the impact of working conditions in newsrooms on the mental health of journalists, the two main goals of in-depth interviews are to examine the impact of working conditions in Croatia on mental health and explore the legal framework of mobbing in Croatia. The survey was conducted on 57 journalists of the seven most read portals in Croatia in 2020 according to the Reuters Institute, and the sample used in data collection is the snowball sample due to the relatively small and specialized group being researched. However, the survey was conducted online to ensure maximum anonymity of respondents, but also because of the assumption that journalists working on news portals are computer literate and will not have difficulty accessing the survey. Furthermore, the results of the survey indicated that there is a certain negative impact of working conditions in newsrooms on the mental health of journalists. The semi-structured in-depth interviews involved a psychologist and a lawyer who shared their expertise in the areas in which they work. While the interview with psychologist Blažić was conducted via video call, and later transcribed, lawyer Blanuša answered the questions in writing. The first interview indicated that people in Croatia still know too little about mental health, but that there is a shift in seeking psychological help, especially due to mobbing. An interview with a lawyer showed that in Croatia there is a disproportion between lawsuits and actual cases of mobbing due to the difficulty of proving mobbing, fear of losing a job and condemning future employers.

Keywords: working conditions in journalism, mental health, technology, mobbing, coronavirus

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pregled literature	2
2.1. Percepcija novinara u društvu.....	2
2.1.1. Izobrazba novinara u Hrvatskoj	3
2.1.2. Ugled novinara u društvu.....	5
2.1.3. Važnost medijski pismene publike	6
2.2. Odnos političara i novinara.....	9
2.2.1. Medijska pristranost stranačkim opcijama.....	10
2.2.2. Sloboda medija i pritisci na novinare.....	12
2.3. Uvjeti rada u profesiji	13
2.3.1. Organizacijska struktura u novinarskim redakcijama.....	16
2.3.2. Žene u novinarstvu.....	17
2.3.3. Slučajevi uznemiravanja novinarki	18
2.3.4. Uvjeti rada u digitalnim redakcijama.....	20
2.3.5. Uvjeti rada u doba pandemije koronavirusa	21
2.3.6. <i>Mobbing</i> u novinarskim redakcijama.....	23
2.3.7. Prelazak novinara u profesiju odnosa s javnošću.....	24
2.4. Mentalno zdravlje novinara	26
2.4.1. Povezanost tehnologije i mentalnog zdravlja.....	27
2.4.2. Utjecaj pandemije koronavirusa na mentalno zdravlje	28
2.4.3. Učinak <i>mobbinga</i> na mentalno zdravlje	29
3. Metodologija istraživanja	31
3.1. Kvantitativna metodologija	31
3.1.1. Ciljevi istraživanja	31
3.1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze.....	31
3.1.3. Metoda	32
3.1.4. Rezultati ankete.....	33
3.2. Kvalitativna metodologija	43
3.2.1. Ciljevi istraživanja i istraživačka pitanja	43
3.2.2. Dubinski intervjui	44
3.2.3. Nalazi dubinskog intervjua	45

4. Interpretacija rezultata istraživanja	48
5. Zaključak	49
Literatura	50
Popis grafičkih prikaza	61
Prilozi	62

1. Uvod

U Hrvatskoj se istraživanja o novinarstvu rijetko provode na novinarima, a za percepciju profesije i samih novinara upitani su građani (GfK, 2008; Kanižaj, Skoko, 2010), studenti novinarstva i komunikologije (Vilović, Majstorović i Erceg, 2018; Jokoš, Kanižaj, 2012), stručnjaci za odnose s javnošću (Sušić, Kolić Stanić, Jurišić, 2016), pa čak i sami urednici (Žuklić, 2016). Iako su novinari ti koji otvoreno progovaraju o problemima u društvu, daju glas ranjivim skupinama ili pak razotkrivaju afere političkih i drugih moćnika (HND, 2009), kada je riječ o onome što hrvatski novinari proživljaju, koji je njihov doživljaj profesije te što se događa u novinarskim redakcijama, vlada opći muk. Tek se rijetko pojedini novinari odluče anonimno istupiti kako bi podijelili svoja iskustva rada u novinarstvu. Nažalost, te ispovijesti su poprilično negativne i otkrivaju surovu stranu hrvatske novinarske stvarnosti (SNH, 2020a; SNH, 2020b; SNH, 2020c; SNH, 2020d; RF, 2020a; RF, 2020b; RF, 2020c; Jelinić, 2021).

Upravo iz navedenih razloga predmet istraživanja ovog diplomskog rada bit će percepcija utjecaja uvjeta rada u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara. U Hrvatskoj su teme uvjeta rada i mentalnog zdravlja novinara strogo čuvane tajne, to je područje zasad neistraženo, osobito u okvirima akademske zajednice gdje se ne nalaze istraživanja provedena na novinarima. Kao što će i biti govora u pregledu literature, novinari su svakodnevno izloženi pritiscima političara i napadima čitatelja u kojima ih u većini slučajeva njihova medijska kuća ne štiti, već se događa suprotna situacija. Trenutna globalna pandemija koronavirusa i ubrzani razvoj tehnologije dodatno su otežale uvjete u kojima novinari rade; pritisak vremena, prekovremeni rad, strah od gubitka posla i zaraze te rad kod kuće, samo su neki od problema s kojima su novinari suočeni svakodnevno.

Prvi dio rada obuhvaća svu relevantnu literaturu povezanu s temom rada, a poseban je naglasak na stanju u hrvatskom novinarstvu. Pregled literature osnova je za postavljena istraživanja u drugom dijelu rada, kombinaciju kvantitativne i kvalitativne metodologije. Ispitivanjem novinara sedam najčitanijih hrvatskih portala posredstvom ankete utvrđeno je kako novinari percipiraju uvjete rada u novinarskim redakcijama, ali i kako uvjeti rada utječu na njihovo mentalno zdravlje. Drugi dio istraživanja, dubinski intervjui, provedeni su sa stručnim osobama iz psihologije i prava. Proveden je dubinski intervju s psihologinjom o odnosu mentalnog zdravlja i tehnologije, pandemije koronavirusa i *mobbinga*, ali i s pravnicom koja je pojasnila pravne okvire *mobbinga* u Hrvatskoj.

2. Pregled literature

2.1. Percepcija novinara u društvu

„Mediji su senzacionalistički i pišu o nebitnim stvarima. Novinari površno obrađuju teme. Na portalima ne možete pročitati ništa pametno...“, rečenice su prosječnog kritičara hrvatskih medija. Međutim, mediji objavljuju ono na što publika najviše reagira – komentarom, čitanošću, kupnjom, dijeljenjem ili *emotikonima* (Grizli.hr, 2017). Kanižaj i Skoko (2010: 25) u svome radu navode mitove o novinarima koji su prošireni u društvu, a jedan od mitova jest i da je novinarstvo neovisna profesija. Naime, Kunczik i Zipfel (1998: 69) u svojoj knjizi „Uvod u publicističku znanost i komunikologiju“ progovaraju o toj široko rasprostranjenoj ideji da je novinarstvo „slobodno zanimanje“ gdje novinar može samostalno donositi odluke o svome radu. Spomenuta sloboda među glavnim je razlozima i zašto se mnogi mladi odlučuju za ovu profesiju jer su i oni, kao i ostatak društva, uvjereni u taj mit. Stvarnost je poprilično drukčija:

„Tomu pridonosi činjenica da su novinari izloženi raznim vanjskim utjecajima i pritiscima. Okolinu medijske organizacije prije svega čine neorganizirani recipijenti, koji u odnosu na medije nemaju moći ili utjecaja, organizirani recipijenti, koji kao zastupnici partikularističkih interesa za razliku od neorganiziranih recipijenata posjeduju moć i utjecaj (npr. stranke, crkve, sindikati, poslodavci itd.), reklamne agencije, drugi masovni mediji kao konkurenti, pri čemu treba razlikovati intramedijsku i intermedijsku konkurenciju (npr. između novina i radija), „dobavljači sirovina“ (npr. dobavljači papira u tisku, dobavljači filmova na televiziji), novinske agencije, samostalna udruženja (npr. udruženja nakladnika, profesionalna novinarska udruženja, organi samokontrole, itd.), država (zakonski propisi, npr. norme glede komunikacijski neprihvatljivih tema, kao što je to zabrana veličanja nasilja, ali i pitanja suodlučivanja itd.) (Kunczik i Zipfel, 1998: 69).“

Stamenković i Milenković posebno ističu produkciju niskokvalitetnih medijskih sadržaja kojima se nastoji privući što veća publika kako bi medijske kuće bile poželjne potencijalnim oglašivačima. Autorice navode da nije cilj da svi medijski sadržaji budu intelektualno stimulirajući ili visokokvalitetni, već ukazuju na postojanje problema financijske ovisnosti o nekolicini reklamnih agencija bez čije potpore mediji ne bi mogli opstati (2014: 634-635). Osim brojnih vanjskih pritisaka i utjecaja, novinari podliježu i unutarnjim ograničenjima. Novinar se nalazi na dnu hijerarhijski uređene strukture medija gdje vrijede određena pravila. Iznad novinara se nalaze urednici rubrika i glavni urednik, a onda i vlasništvo medija koji u konačnici određuju medijski sadržaj (Kunczik i Zipfel, 1998: 69).

2.1.1. Izobrazba novinara u Hrvatskoj

Da su mladi zainteresirani za rad u novinarstvu govore redovito popunjena mjesta na Studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu (FPZG). Iako se na ovaj studijski smjer može upisati 125 studenata, novinarstvo je prošle akademske godine (2019./2020.) bilo izbor za 755 budućih studenata diljem Hrvatske (Kovačević, 2020). Osim na FPZG-u, budući novinari svoje obrazovanje u Hrvatskoj mogu steći na Sveučilištu Sjever i VERN-u, ali i na studijskim programima koji su srodni i obuhvaćaju novinarstvo, a među njima je i Studij komunikologije na Fakultetu hrvatskih studija (Borković, 2017).

Vilović, Majstorović i Erceg (2018:43) istražile su motivaciju koja se krije iza stalne popunjenosti upisnih kvota Studija novinarstva na FPZG-u. Istraživanje koje je provedeno na studentima prve i treće godine ovog studijskog programa ukazalo je da je preko 60 % studenata obje ispitane godine odabralo novinarstvo zbog zanimljivosti i dinamičnosti profesije. Drugi najčešći razlog (32, 5 %, 36, 2 %) izbora Studija novinarstva na FPZG-u bila je procjena studenata da posjeduju potrebne kvalitete i vještine za rad u ovoj profesiji, a među razlozima se pronašao i širok spektar znanja (22, 5 %, 29 %) koji rad u novinarstvu pruža.

Visoko obrazovanje u Hrvatskoj budući novinari mogu steći na pet fakulteta. Jedino spomenuti Studij novinarstva na FPZG-u nosi takav naziv, a studenti na diplomskoj razini biraju jedan od ponuđenih smjerova. Na Fakultetu hrvatskih studija novinarstvo je dijelom studijskog programa pod nazivom Komunikologija. Preostali studijski programi pod različitim nazivima, a koji podrazumijevaju novinarstvo, izvode se na Sveučilištu u Zadru, Sveučilištu u Dubrovniku te na Sveučilištu Sjever Varaždin (Perišin, Mlačić, 2014: 29-30).

Kako bi studenti novinarstva bili adekvatno pripremljeni da odgovore na izazove koje donosi njihova profesija, obrazovanje se s podučavanja treba preusmjeriti na učenje. Kao glavnu prepreku u tome naumu autorice Maniou, Stark i Touwen (2020: 35) vide u nedovoljnoj povezanosti stvarne profesije sa studentima, nastavnicima i obrazovnim institucijama. Predlažu kako bi se taj nedostatak mogao riješiti nacionalnom i međunarodnom suradnjom obrazovnih institucija sa stvarnom industrijom kroz projekte na društvenim medijima, praksama, gostujućim predavanjima i primjenom tehnika kombiniranog učenja, odnosno spojem teorije i praktičnog rada.

Perišin i Mlačić (2014: 38) navode Radio Student i Televiziju Student kao odličan primjer projekata u sklopu FPZG-a gdje studenti, osim putem ovih dvaju tradicionalnih medija, svoje sadržaje dijele i na mrežnim stranicama i stranicama na društvenim mrežama. No, navode da

hrvatski studenti, za razliku od studenata brojnih sveučilišta zapadnih zemalja koje su analizirale, još uvijek nemaju priliku svoja znanja primijeniti u „konvergencijskim redakcijama“. Na diplomskoj razini postojao je i obavezan kolegij Konvergencija medija koji je kasnije pretvoren u izborni, a zatim ukinut 2014. godine. Autorice ističu kako je glavni razlog ukidanja bila štednja.

Vukić (2019: 253) posebnu pažnju pridaje održivosti novinarskog obrazovanja. Autorica je uočila kako u dosadašnjoj literaturi o tematici razvoja obrazovanja u novinarstvu akademici uglavnom identificiraju da su medijskim profesionalcima potrebna znanja i sposobnosti povezana s napretkom tehnologije, a dodaju i da u korak s njima treba unaprjeđivati i novinarsku etiku te zakone. Ipak, Vukić naglašava kako to nije dovoljno jer mediji predstavljaju sastavni dio naše stvarnosti, koristimo ih svakodnevno i utkani su u gotovo svako polje naših života. Uz profesionalno obrazovanje i odgovornost, novinari bi trebali imati razvijenu samosvijest kako bi se mogli nositi s izazovima koje nameće profesija. Autorica u svome radu predlaže da bi upravo model koji obuhvaća održivost i holistički pristup u novinarskom obrazovanju najadekvatnije opremio novinare za rad u profesiji.

Osim što profesori na studijima novinarstva uočavaju nedostatke u kurikulumu, oni su vidljivi i samim studentima. U prethodno spomenutom istraživanju, Vilović, Majstorović i Erceg (2018: 43) studente prve i treće godine preddiplomskog studija novinarstva, osim o motivaciji za upis, ispitale su i o zadovoljstvu studijskim programom. Studenti treće godine preddiplomskog studija više su nezadovoljni programom od mlađih kolega, a autorice to tumače činjenicom da stariji studenti imaju određeno radno iskustvo u profesiji, pa mogu procijeniti koja znanja su im nedostajala kada su bili suočeni sa „stvarnim svijetom“. Osim što su nezadovoljniji studijskim programom, 17,4 % studenata treće godine osjeća se pesimistično po pitanju traženja posla u budućnosti. Drugo, nešto starije istraživanje, ono iz 2012. godine, proveli su Jokoš i Kanižaj na studentima Studija novinarstva Fakulteta političkih znanosti i studentima Studija komunikologije Fakulteta hrvatskih studija o percepciji novinarske profesije: „...studenti komunikologije Hrvatskih studija zadovoljniji su od studenata novinarstva Fakulteta političkih znanosti. 72,2% studenata komunikologije uglavnom je ili iznimno zadovoljno studijskim programom dok je studijem novinarstva uglavnom i iznimno zadovoljno 44,5% studenata. (Jokoš i Kanižaj 2012: 113)“

Drugo istraživanje pružilo je značajan uvid o tome kako studenti doživljavaju samu profesiju i svoje buduće kolege. Zanimljivo je kako većina studenata obaju fakulteta smatra da bi novinari trebali proći stručno osposobljavanje i imati najmanje završen preddiplomski studij iz

područja novinarstva (Jokoš, Kanižaj, 2012: 113). Slično razmišljaju i teoretičari novinarstva koji nalažu da je akademsko obrazovanje novinara preduvjet za njihovu stručnost, ali i za zapošljavanje u medijima (Vukić, 2020: 86). Nadalje, studenti obaju fakulteta međusobno ne odudaraju značajno po tome kako vide tipičnog hrvatskog novinara. Jedina statistički značajna razlika jest što su studenti komunikologije ocijenili da tipični hrvatski novinar „piše tendenciozno i huškački“ u većoj mjeri nego što su to učinili studenti novinarstva. Studenti obaju fakulteta u podjednakoj mjeri smatraju da je hrvatski novinar „sklon senzacionalizmu i manipulacijama“. Dio studenata ocijenio je da klasičan novinar u Hrvatskoj „u srednjoj mjeri provjerava informacije o kojima piše, ali podjednak broj ispitanika smatra da malo ili nimalo novinara provjerava informacije“. Sve navedeno ukazuje da novinarska profesija u Hrvatskoj ima loš imidž među budućim novinarima (Jokoš, Kanižaj, 2012: 113).

2.1.2. Ugled novinara u društvu

Kao što studenti nemaju pozitivno mišljenje o svojoj budućoj profesiji, ni ostatak društva nije ništa manje kritičan kad je riječ o novinarima. Kunczik i Zipfel (1998: 68) nalažu da procjena ugleda novinara ovisi o postavljenim pitanjima i datim usporednim zanimanjima u istraživanjima. Također, ona ovisi o razdoblju, odnosno, o pozitivnim i negativnim postignućima za vrijeme provedbe istraživanja. Navode i primjer razotkrivanja skandala Watergate koji je pridonio ugledu profesije. Zaključuju da percepcija novinara u društvu ima pokriće u Weberovoj tezi da je novinarstvo parijska kasta¹ jer „javnost novinare očigledno ocjenjuje po postignućima najgorih, a ne uspjesima najboljih“.

Iz istraživanja „Kako naši građani doživljavaju profesiju – NOVINAR?!“ koje je GfK proveo 2008. godine na reprezentativnom uzorku građana starijih od 15 godina možemo iščitati kakve stavove hrvatski građani imaju o novinarima. Osim što čak 54 % građana smatra da novinarstvo u Hrvatskoj nije dovoljno neovisno, velik udio hrvatske javnosti vjeruje da postoji visoka mjera kontrole i cenzure u prenošenju informacija putem medija. Takav stav je osobito izražen u dalmatinskoj regiji (49 %) i među muškom populacijom (44 %). Poražavajuće je da čak 73 % Hrvata ocjenjuje informacije vezane uz organizirani kriminal kao one koje su pod najvećim stupnjem kontrole, a slijede tekuće policijske istrage i financije zemlje (GfK, 2008). Uz tumačenje ovih rezultata, treba uzeti u obzir da je ipak riječ o istraživanju koje je provedeno prije nego što su

¹ Prema Hrvatskoj enciklopediji (2021): „uobičajeni naziv za pripadnike najnižih indijskih kasta; nazivali su ih i nedodirljivima jer se smatralo da njihov dodir, pa čak i sam pogled, onečišćuje pripadnike viših kasta“.

društvene mreže i internetski portali zaživjeli u Hrvatskoj te je od tada zasigurno došlo do određenih promjena u poimanju novinarske profesije među građanima.

Godinu dana novije i nešto opsežnije terensko istraživanje na reprezentativnom uzorku od 1000 punoljetnih osoba o ulozi novinarske profesije i shvaćanju iste iz perspektive građana provedeno je u sklopu Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Između ponuđenih deset karakteristika hrvatskog novinara, ispitanici su pri vrhu prioriteta smjestili novinarsku pismenost i jasnoću pisanja koja je prilagođena većini (Kanižaj, Skoko, 2010: 33). Koliko je jednostavnost i razumljivost novinarskog teksta važna, možemo iščitati i iz savjeta pokojnog urednika Večernjeg lista, Zdravka Blažine, upućenog mladim novinarima: „Piši tako da te tvoja mama razumije!“ Upravo bez publike nijedna vijest ili novinarski tekst nema svoju svrhu (Malović, 2005: 57).

Nakon jasnoće pisanja, građani su ocijenili da tipičnog hrvatskog novinara opisuje sklonost manipulaciji, tendenciozno pisanje i običaj isticanja loših vijesti. Također, rezultati istraživanja su pokazali da hrvatski novinar u najmanjoj mjeri posjeduju one osobine koje se inače navode kao ključne za rad u ovoj profesiji; analitičnost, temeljitost, preciznost i iscrpnost. Budući da hrvatski građani smatraju da hrvatski novinar u manjoj mjeri posjeduje navedene osobine, ne čudi mišljenje većine građana, točnije njih 85 %, da bi novinari trebali biti stručno osposobljeni, a autori smatraju da je to jedno od potencijalnih rješenja koje će dovesti do boljeg imidža novinarske profesije u društvu (Kanižaj, Skoko, 2010: 33-34).

2.1.3. Važnost medijski pismene publike

Danas živimo u medijskom društvu. Masovni mediji utječu na našu svakodnevnicu; zabavljaju nas, informiraju, ali nas pokušavaju i uvjeriti u kupnju proizvoda ili da damo glas nekom političkom kandidatu. Mediji su sastavni dio modernog života, a upravo je zato važno razumjeti kakav je njihov utjecaj na nas kao konzumente (Pavlik, McIntosh, 2016: 38-39). S razvojem medija mijenjala se i medijska publika. Dok su klasične teorije medijsku publiku opisivale kao pasivnu masu kojom se može manipulirati bez kritičkih vještina i ambicija, suvremene teorije medijsku publiku promatraju kao aktivne sudionike u medijskom prostoru (Hromadžić, Popović, 2010: 98). Mediji i publika više nisu u jednosmjernom odnosu gdje publika samo prima sadržaje, nego se razvija dvosmjerna komunikacija gdje mediji publici ne odašilju samo sadržaj, već publici pružaju iskustvo (Martinoli, 2016: 1270). Moderna publika ima i veću razinu kontrole zbog pojave interaktivnih medija, ona bira kako će i koje će informacije konzumirati. Upravo zbog moći koju moderna medijska publika ima, teoretičari publiku modernog doba poimaju kao obrazovaniju i

samosvjesniju u pogledu odabira medijskih sadržaja (Stamenković, Milenković, 2014: 643).

Međutim, ne bi se svi teoretičari složili da suvremena medijska publika posjeduje toliku razinu kontrole ili da uvijek donosi samosvjesne odluke pri izboru medijskih sadržaja. Ostrički (2016: 1623) modernu publiku naziva „digitalnom gomilom“ koju poistovjećuje s terminom „zbunjenog stada“ na koju se s lakoćom može utjecati „...senzacijom, spektaklom i prividom života, jer stvarni je život ionako dosadan u odnosu na verzije života koje nam omogućuju masovni mediji“. Stamenković i Milenković (2014: 645) dodaju i kako se današnje novinarstvo odmaknulo od etičkih načela profesije što je rezultiralo nižim očekivanjima publike.

Kako bi publika uistinu bila aktivni sudionik u medijskom prostoru koji koristi dvosmjernu komunikaciju s medijima te donosi samosvjesne odluke pri odabiru konzumacije medijskih sadržaja, potrebno je obrazovati publiku o medijima. Takvo obrazovanje o medijima naziva se medijska pismenost, a Pavlik i McIntosh ju definiraju kao: „...postupak analize medijskog sadržaja uzimajući u obzir njegovu specifičnu prezentaciju, temeljne političke i/ili društvene poruke i vlasništvo nad medijima ili propise koji mogu utjecati na vrstu sadržaja koji primamo. Neki pristupi medijima ističu vještine stvaranja u medijima kao način kritičkog propitivanja naših medija bilo kroz kreativne medijske projekte ili alternativnu medijsku produkciju...“ (2016: 38-39).

Ciboci je 2018. godine provela istraživanje na tisuću osmaša generacije 2014./2015. iz 34 zagrebačke osnovne škole s ciljem utvrđivanja razine njihove medijske pismenosti. Među sekundarnim ciljevima istraživanja, autorica je ispitala i znaju li zagrebački osmaši analizirati i kritički vrednovati medije. Rezultati dobiveni anketnim upitnikom pokazali su da su zagrebački osmaši nedovoljno informirani o zakonskim propisima koji se tiču sadržaja objavljenih u medijima. Svaki treći učenik ne zna što se smije, a što ne smije činiti u medijima prema zakonu. Ciboci navodi da ne samo što učenici nemaju znanja o dopuštenom sadržaju u medijima, već je znatan broj učenika odgovorio pogrešno na pitanja u anketi. Između ostalog, 20,9 % učenika odgovorilo je da zakon ne propisuje što se smije oglašavati, a 12,6 % izjavilo je da zakon ne zabranjuje da muškarci i žene budu prikazani na nedostojanstven način. Dok 23,3 % ispitanika smatra da prema zakonu ne postoji vrsta sadržaja koji se ne smije emitirati u medijima, 26,4 % osmaša izjavilo je da zakon ne ograničava preuzimanje filmova i glazbe s interneta (Ciboci, 2018: 28-34).

Jaakkola u svome članku govori o posebnoj vrsti prakse medijske pismenosti koju provode novinari u Finskoj. Dijeli ih na tri kategorije: medijsko obrazovanje o novinarstvu, medijsko obrazovanje u novinarstvu i medijsko obrazovanje putem novinarstva. Medijsko obrazovanje o

novinarstvu uključuje aktivnosti kojima je cilj informirati publiku o samoj profesiji. Naglasak je na općim principima kao što su novinarske vrste, kriteriji vijesti ili novinarska etika. Aktivnosti kod ove vrste prakse uključuju proizvodnju edukativnih materijala kao što su pedagoški materijali koji se rabe na nastavi ili pak posebna izdanja i letci za publiku na gostujućim predavanjima. Također, pedagoške materijale za medijsko obrazovanje o novinarstvu obično proizvodi javni medijski servis i novinarski sindikati (2020: 1-9).

Druga kategorija, medijsko obrazovanje u novinarstvu, označava prakse u kojima medijsko obrazovanje preuzima formu novinarstva; novinarska praksa se prilagođava pedagoškim standardima kako bi postigla obrazovne ciljeve. U medijskom obrazovanju u novinarstvu novinar poprima ulogu pedagoga koji primjenjuje svoje pedagoško razmišljanje na novinarske proizvode kako bi proveo planiranu edukativnu aktivnost. Takve aktivnosti namijenjene su kako bi publici dale bolji uvid u preduvjete i kontekst proizvodnje u kojem se novinarstvo stvara. Ipak, za razliku od medijskog obrazovanja putem novinarstva, medijsko obrazovanje u novinarstvu podrazumijeva da je publika i dalje samo primatelj informacije, a ne aktivni sukreator (Jaakkola, 2020: 10).

U posljednjoj kategoriji, medijsko obrazovanje putem novinarstva, novinari i novinarske organizacije dodjeljuju publici aktivnu ulogu kreatora i sukreatora novinarskog sadržaja. To podrazumijeva da publika mijenja ulogu što nije bio slučaj s prethodne dvije kategorije. Ova se dimenzija odvija na dva načina. Prvi način je da medijske organizacije pruže podršku za simuliranje novinarskih redakcija u školama; stvaranje prostora za produkciju s ograničenom publikom i publicitetom. Druga je mogućnost da novinarske organizacije koriste svoju postojeću publiku za objavljivanje sadržaja učenika kao proizvoda njihovih produkcija. Novinari doprinose novinarskom medijskom obrazovanju primjerima iz stvarnog okruženja, demonstracijom najboljih praksi i profesionalne podrške. Međutim, ostvarivanje medijskog obrazovanja putem novinarstva zahtijeva veliku količinu sredstava u obliku vremena, osoblja i pedagoške kompetencije koje nisu uvijek dostupne unutar novinarskih redakcija (Jaakkola, 2020: 12-13).

Pavlik i McIntosh zaključuju da je razvoj medijske pismenosti proces koji se kontinuirano odvija. Iako nije moguće znati sve, ono što je uvijek moguće i što bi trebao biti cilj jest stalni rad na poboljšanju medijske pismenosti kako bi mogli biti odgovorniji korisnici medija. Ističu da se važnost medijske pismenosti krije ponajviše u razvoju kritičkog promišljanja o medijskim sadržajima kako bi bolje mogli kontrolirati svoje radnje, umjesto da medijske poruke upravljaju nama i utječu na nas i naše odluke (2016: 39).

2.2. Odnos političara i novinara

Hrvatski građani o politici i izborima najviše se informiraju putem masovnih medija, a čak 49, 6 % ispitanika to čini većinom putem malih ekrana (Vozab, Peruško, 2018: 461, 464). U istraživanju provedenom od 2009. do 2013. godine politika je dominirala vijestima na trima najgledanijim nacionalnim televizijama u Hrvatskoj. U Dnevniku HTV-a političari su činili 51, 5 % vijesti, na Dnevniku Nove TV bili su zastupljeni u 46, 3 % vijesti, a u Vijestima RTL-a političari su se pojavljivali u 43, 6 % vijesti (Car, Leaković, Stević, Stipović, 2017: 86-87).

Blumler i Gurevitch (1995: 33) smatraju da političari i novinari, odnosno politika i mediji, tvore međusobno ovisan odnos zbog slične svrhe koju žele ostvariti. Ponekad političari i novinari dijele ciljeve, a autori navode i da obje strane nastoje obraćati se i održati vjerodostojnost među što širom publikom. Ukazuju i da su svrhe obje strane u određenoj napetosti. Galić (1996: 151) kazuje da se novinare naziva „četvrtom vlašću“ jer upravo oni vrše kontrolu zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Također, novinari i političari su u svojevrsnom suparničkom odnosu, jer političari žele stvoriti određeni imidž u medijima, a novinari prikazuju realnu sliku koja se iza tog imidža krije. Obje strane ovise o onoj drugoj te se trebaju međusobno prilagoditi kako bi mogle funkcionirati. Političarima je potreban pristup komunikacijskim kanalima koji su u rukama masovnih medija, ali i vjerodostojan kontekst u kojem će biti prikazani publici. Upravo zbog toga političari trebaju prilagoditi svoju poruku zahtjevima formata i žanrova koji taj medij emitira. Jednako tako, novinari ne mogu izvršavati svoj posao nadzora politike bez pristupa političarima za informacije, vijesti, intervju i komentare (Blumler, Gurevitch, 1995: 33).

Blumler i Gurevitch (1995: 33) ističu da se taj međuodnos temelji na potencijalnoj transakciji koja onoj drugoj strani nudi pristup vrijednom resursu. Masovni mediji političarima mogu ponuditi pristup publici posredstvom vjerodostojnog kanala, a političari novinarima mogu pružiti informacije od pretpostavljene važnosti, značaja i spektakla koje će publika konzumirati. Budući da su resursi obje strane ograničeni, jača pritisak da se obje strane međusobno prilagode. Opseg i uvjeti pristupa političara medijima ne ovise samo o konvencionalnim ograničenjima vremena i prostora, već i o „pragu tolerancije“ koju publika može imati prema političkim porukama. S obzirom na to, kako bi zadobili pažnju političari se prilagođavaju percipiranim vrijednostima i zahtjevima pojedinog medija.

Kao i mediji, tako i političari imaju ograničene resurse. Osim što je količina materijala koji mogu ponuditi novinarima ograničena, te informacije razlikuju se i u kvaliteti. Dok su informacije

vrijedne naslovnice od utjecajnog izvora tražena roba, manji interes vlada za one informacije koje potiču od niže rangiranih izvora o nekom tehničkom propustu. Političari su zato u nešto zavidnijoj poziciji od novinara; informacije koje posjeduju im mogu poslužiti kao osnova za pregovore s medijima koji se natječu za skupocjenu vijest (Blumler i Gurevitch 1995: 33).

2.2.1. Medijska pristranost stranačkim opcijama

Iako u najpoznatijoj hrvatskoj knjizi pisanoj za novinare jasno piše da je nepristranost uz istinitost, poštenje, točnost i uravnoteženost, jedna od pet glavnih značajki novinarskog izvještavanja, novinari često „zaborave“ svoju ulogu kontrole i kritike političara, a ponekad je posve zamijene angažmanom u političkim strankama (Malović, 2005: 42-44). Česti prigovor upućen hrvatskim novinarima i medijima koje predstavljaju jest njihova pristranost određenoj političkoj opciji. Već je općepoznato koji je medij u Hrvatskoj naklonjen kojoj od političkih opcija. Tako je javni servis Hrvatska radiotelevizija politički orijentiran prema centru, a dvije popularne privatne medijske organizacije 24 sata i T-portal su također politički centar. Dok je Večernji.hr desni centar, Dnevno.hr i Direktno.hr su konzervativno desno orijentirani. Neprofitne medije H-alter, Lupiga i Forum TM autori su identificirali kao dio progresivne ljevice, a Jutarnji.hr jest privatni medij koji je priklonjen lijevom centru u politici (Bilić, Furman, Yildirim, 2018: 64).

Društvene elite, u koje ubrajamo i političare, među ključnim su izvorima informacija. Novinari njeguju odnose s utjecajnim osobama jer su oni sudionici događaja koji su vrijedni izvještavanja. Jeremy Tunstall u istraživanju novinara kontakt s utjecajnim osobama identificira kao jedan od najvažnijih aspekata novinarstva. Dok se u novinaru razvija osjećaj *insidera* koji je povezan s predodžbom mogućnosti utjecaja na događaje, u stvarnosti takav način prikupljanja informacija predstavlja ovisnost o okolini, ali i gubitak autonomije. Novinari postaju ovisni o informantima, a oni u svakom trenutku mogu prestati davati informacije. Također, dolazi do sukoba interesa između novinara te se pružanje pristupa informacija samo određenim novinarima može smatrati jednim od oblika zadržavanja informacija (Kunczik, Zipfel, 1998: 110-112). Premda su novinari samo ljudi koji imaju pravo na svoja osobna uvjerenja i stajališta, oni to ne bi smjeli iskazivati u svome radu. Malović (2005: 44-45) napominje kako se novinari mogu naći u sukobu interesa, posebice tijekom izvještavanja s kriznih žarišta ili humanitarnih katastrofa kada je posebno teško ostati nepristran. Prema autoru, to su situacije gdje novinar aktivno treba pozivati one koji su za, ali i one koji su protiv kako bi se postigao nepristran prikaz događaja.

Priistranost medija u Hrvatskoj mogla se posebno uočiti kada je u začetku pandemije koronavirusa održan tajni sastanak s odabranim urednicima tiskanih medija, nacionalnih televizija i radija o tome kako bi novinari trebali izvještavati o spomenutoj pandemiji. Između ostalog, na sastanku se raspravljalo o zaštiti i radu novinara na terenu zaduženih za praćenje konferencija stožera, ali na isti nisu pozvani predstavnici Hrvatskog novinarskog društva (HND) i Sindikata novinara Hrvatske (SNH). Problematično je i što dva tjedna nakon sastanka Vlada nije objavila službeni zapisnik sa sastanka te nije poznato tko je sve bio prisutan. Index.hr je zatražio zapisnik sa spomenutog sastanka najprije putem novinarskog upita, a nakon što zapisnik tim putem nisu zaprimili, zatražen je preko prava na pristup informacijama. Čak ni tada službeni zapisnik sa sastanka odabranih medija i Vlade nije postao dostupan. Poziv na sastanak, osim HND-a, SNH-a i portala Index.hr, nisu dobili ni novinari iz redakcije Telegrama, tj. svi oni koji kritiziraju vladajuću desnu stranačku opciju HDZ (Ćimić, 2020; Klarić, 2020).

Kad je riječ o borbi protiv pritisaka politike i upletanja vlasti, Galić (1996: 151) odgovornost stavlja na novinara, a govori i da „...u najdemokratskijim zemljama vlasti su u iskušenju da imaju „svoje“ novine i da drže „svoju televiziju“.“ No, što kada opstanak medija ovisi upravo o političarima? Globalna pandemija ostavila je brojne novinare bez posla, a onima koji su poslove uspjeli zadržati plaće su drastično smanjene. Sukladno tome, nedugo nakon tajnog sastanka odabranih medija i Vlade, HND i SNH bili su prisiljeni poslati apel predsjedniku Vlade Republike Hrvatske Andreju Plenkoviću i ministrici kulture Nini Obuljen Koržinek u kojima predlažu set mjera za spas novinarstva u Hrvatskoj (Zovko, Sever, 2020).

Budući da je aktualna kriza pandemije koronavirusom postavila nova pravila među medijima, Grbeša je u razdoblju od 24. veljače, prvog poznatog slučaja koronavirusa u Hrvatskoj, do popuštanja mjera 11. svibnja 2020. godine provela analizu sadržaja članaka lijevo orijentiranog portala Index.hr i desno orijentiranog portala Večernji.hr koji se odnose na percepciju triju članova hrvatskog nacionalnog stožera za borbu protiv pandemije – Vilija Beroša, Alemke Markotić i Davora Božinovića. Analiza sadržaja pokazala je da je cjelokupna medijska pokrivenost Stožera bila ne samo povoljna, već i da su mediji bili poprilično neskloni preispitivanju odluka Stožera i pokretanju provokativnih pitanja u prvim danima pandemije. Isto tako, mediji su bili naklonjeni prema Berošu, Božinoviću i Markotić te je pozitivnih komentara bilo uvjerljivo više nego onih negativnih. Unatoč činjenici da je Index.hr bio više sklon negativnim komentarima, nego

Večernji.hr, autorica zaključuje da su postoci i dalje iznenađujuće niski s obzirom na ideologiju i kritičnost koju propagira portal Index.hr (Grbeša, 2020: 65-66).

2.2.2. Sloboda medija i pritisci na novinare

Zakonom o medijima u čl. 3. zagarantirana je sloboda izražavanja i sloboda medija, a definirano je i da sloboda medija obuhvaća:

„...slobodu izražavanja mišljenja, neovisnost medija, slobodu prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i raspačavanja informacija u cilju informiranja javnosti; pluralizam i raznovrsnost medija, slobodu protoka informacija i otvorenosti medija za različita mišljenja, uvjerenja i za raznolike sadržaje, dostupnost javnim informacijama, uvažavanje zaštite ljudske osobnosti, privatnosti i dostojanstva, slobodu osnivanja pravnih osoba za obavljanje djelatnosti javnoga informiranja, tiskanja i raspačavanja tiska i drugih medija iz zemlje i inozemstva, proizvodnju i objavljivanje radijskog i televizijskog programa, kao i drugih elektroničkih medija, autonomnost urednika, novinara i ostalih autora programskih sadržaja u skladu s pravilima struke (NN, 2003).“

U čl. 4. istog zakona propisana je i zabrana vršenja prisile ili zloupotrebe pozicije kako bi se utjecalo na programski sadržaj ili na neki drugi način onemogućila sloboda medija (NN, 2003). Usprkos propisanim zakonima, gotovo dvije trećine građana smatra da slobodu izvještavanja novinara ograničavaju upravo političari (GfK, 2008). Slično je pokazalo i istraživanje koje su proveli Kanižaj i Skoko (2010: 33) prema kojem je „čak 64% građana vjerovalo je da slobodu izvještavanja novinara ograničavaju političari, 45% ih je tvrdilo da to čini Vlada.“

Najnoviji podaci rangiranja prema indeksu slobode medija (Reporters Without Borders, 2021) pokazuju da je od 180 zemalja na popisu, Hrvatska zauzela 56. mjesto, što je napredak u odnosu na prošlu godinu kada je bila na 59. mjestu (Reporters Without Borders, 2020) i godinu ranije kada je zauzela 64. mjesto (Reporters Without Borders, 2019). Ako pogledamo rezultate naših susjeda, možemo vidjeti da je Bosna i Hercegovina dva mjesta lošija od Hrvatske, Slovenija je bila nešto bolja s pozicijom na 36. mjestu, Mađarska na 92. mjestu, a odmah iza nje bila je i Srbija. Prva četiri mjesta, kao najslobodnije po pitanju novinarskih sloboda, nimalo iznenađujuće, zauzele su nordijske države; Norveška, Finska, Švedska i Danska (Reporters Without Borders, 2021). Upravo u nordijskim zemljama nije uobičajeno podizanje tužbi protiv novinara. Međutim, diljem Europe zakone iskorištavaju moćni i bogati pojedinci s namjerom zastrašivanja i ušutkavanja novinara koji razotkrivaju neugodnu istinu u interesu javnosti. Takva praksa nije samo pogubna za medije, već šteti i demokraciji u društvu. Umjesto da novinari budu ti koji pozivaju

vlast na odgovornost, često su novinari ti koji se suočavaju s prijetećim zahtjevima za naknadu štete, kaznenim presudama i, u nekim slučajevima, zatvorskim kaznama (Ní Mhainín, 2021). Prošle godine prema anketi HND-a, provedenoj među 23 domaća medija, bilo je pokrenuto 905 tužbi protiv novinara i medija u Hrvatskoj s tužiteljima koji traže odštetu od ukupno 68 milijuna kuna. Najveći broj tužbi, njih 502, bilo je podignuto protiv grupacije Hanza Media koju čine Jutarnji list, Slobodna Dalmacija i Sportske novosti. Iduća po broju tužbi je Styria koja se sastoji od Večernjeg lista i 24 sata, a ukupno je podignuto 170 tužbi (HND, 2020). Godinu dana kasnije, ukupni broj podignutih tužbi narastao je na 924 tužbe, a iznos koji su tužitelji potraživali popeo se na oko 80 milijuna kuna. Hanza Media je i ovaj put predvodila s najvećim brojem tužbi, njih 479, a kao i prethodne godine uslijedila je Styria s 203 tužbe. Najveći broj tužbi podnose osobe iz javnog života, političari, a među tužiteljima ima i sudaca (HND, 2021).

Izdvojenju kategoriju problema predstavlja HRT koji kontinuirano podiže tužbe protiv vlastitih novinara. Posebno bizaran slučaj vezan je uz predsjednika HND-a Hrvoja Zovka koji je već treći put tužen od strane HRT-a. Prvi puta HRT je tužio novinara 7. prosinca 2018. za iznos od 10.800 kuna zbog navodno otuđene opreme za vrijeme njegovog rada kao novinara i urednika u spomenutoj medijskoj kući. Druga tužba, iste godine, odnosila se na povredu časti i ugleda koju je navodno Zovko nanio HRT-u zbog svojih javnih istupa, a iznos naknade koju traže u tužbi je bio 250.000 kuna. Najnovija tužba, podignuta je zbog klevete koju HRT smatra da je novinar počinio (N1 Hrvatska, 2019). Tužbu je u prosincu 2018. godine zaprimila i novinarka HRT-a Sanja Mikleušević Pavić zajedno s HND-om zbog objave o aferi HRT-a vezanoj uz preprodaju ulaznica za Svjetsko nogometno prvenstvo. U toj tužbi HRT od novinarke potražuje 50.000 kuna, a od HND-a čak 200.000 kuna (Bačić, 2018). Sve tužbe HRT-a ravnatelj javnog medijskog servisa, Kazimir Bačić, nazvao je netočnim informacijama te pojasnio da se ne tuži novinare već nakladnike zbog, kako kaže: „iznošenja neistina, povrede ugleda i časti HRT-a, te protiv glavnih urednika zbog neobjavlivanja demantija, što su dužni učiniti prema zakonu“ (Matijević, 2019).

2.3. Uvjeti rada u profesiji

U Hrvatskoj se može primijetiti da nijedan od triju najpopularnijih televizijskih brendova; Nova TV, HRT i RTL televizija (Reuters Institute, 2020), nemaju propisane kolektivne ugovore u suradnji sa sindikatom, a slično je i s dva najpopularnija *online* brenda u Hrvatskoj; Index.hr i 24sata *online* (Reuters Institute, 2020). Istodobno, samo jedna od 150 radijskih postaja u Hrvatskoj (Orešić, 2015), Radio postaja Ogulin, ima propisani kolektivni ugovor i suradnju sa sindikatom.

Na sastanku Međunarodne misije o slobodi medija predstavnicima Europske federacije novinara Marijana Camović izjavila je: „Sindikalisti su diskriminirani i otpušta ih se, kolektivni ugovori postoje samo u nekoliko medija, a ni ti nisu pregovarani kolektivno. Novinare se obeshrabruje da pišu o nekim pitanjima, a u mnogim privatnim organizacijama nema sindikata“ (HND, 2018).

Europska federacija novinara 2002. godine objavila je istraživanje o najboljoj europskoj praksi radnih uvjeta u novinarstvu, odnosno u sektoru novina. Prema navedenom istraživanju najbolje je radno vrijeme za novinare u novinskim redakcijama u Francuskoj. Novinari u ovoj europskoj državi imaju radni tjedan od 35 sati. Dok je u većini zemalja broj radnih sati između 36 i 42 sata tijekom radnog tjedna regulirano kolektivnim ugovorima, svi kolektivni ugovori određuju naknade za dodatni rad, prekovremene sate, rad nedjeljom i praznicima te noćni rad u vidu slobodnog vremena i financijske isplate (2002: 6).

U kolektivnim ugovorima hrvatskih medija radni tjedan određen je na 40 sati tjedno (Globus Media d.d. i dr., 2002: 11; Večernji list d.d. i dr., 2008; Slobodna Dalmacija d.d. i dr., 2004: 9; Uprava Radio Ogulina i dr., 2007; Glas Slavonije d.d. i dr., 2007), a kao i u ostalim kolektivnim ugovorima propisuju se uvećanja za prekovremene sate, rad nedjeljom, blagdane i noćni rad (Globus Media d.d. i dr., 2002: 20-21; Večernji list d.d. i dr., 2008; Slobodna Dalmacija d.d. i dr., 2004: 17-18; Uprava Radio Ogulina i dr., 2007; Glas Slavonije d.d. i dr., 2007).

Kad je riječ o pravu na godišnji odmor, Europska federacija (2002: 6-7) izdvojila je kolektivni ugovor njemačkih dnevnih novina koji omogućuje odmor od 31 dan zaposlenicima do 25 godina, 32 dana za one novinare starije od 25 godina, 33 dana za zaposlenike od 31 do 35 godina starosti te naposljetku raste na 35 dana za one novinare koji su stariji od 40 godina. U Austriji postoji i posebni oblik neplaćenog godišnjeg odmora (tzv. *Karenzurlaub*) koji može trajati i do godine dana. Novinar ima pravo uzeti tri mjeseca neplaćenog odmora nakon pet godina rada u redakciji, a za svaku iduću godinu taj se broj povećava za jedan mjesec.

Dok je prema kolektivnim ugovorima hrvatskih novinara određeno najmanje 18 dana plaćenog godišnjeg odmora, dodatni broj dana godišnjeg odmora zaposlenici ostvaruju prema duljini radnog staža, složenosti poslova, godinama života i socijalnim uvjetima (Globus Media d.d. i dr., 2002: 12-13; Večernji list d.d. i dr., 2008; Slobodna Dalmacija d.d. i dr., 2004: 12; Uprava Radio Ogulina i dr., 2007; Glas Slavonije d.d. i dr., 2007). U Glasu Slavonije (2007) oni koji imaju više od 36 godina radnog staža, ostvaruju devet dodatnih dana godišnjeg odmora, u Večernjem listu (2008) roditelju troje ili više djece mlađe od 15 godina dodijeljena su dva dodatna dana

godišnjeg odmora, a Radio postaja Ogulin (2007) zaposleniku koji je roditelj hendikepiranog djeteta ili samohranom roditelju propisuje jedan do tri dodatna dana godišnjeg odmora.

Uobičajena je praksa u državama Srednje i Istočne Europe da zdravstveno osiguranje regulira opće zakonodavstvo. I u slučaju Hrvatske zdravstveno je osiguranje regulirano na taj način putem Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju. U čl. 40. spomenutog zakona poslodavac ima obvezu isplate plaće do 42 dana odsustva zaposlenika s radnog mjesta (NN, 2013). Ipak, nekoliko sindikata zemalja članica Europske unije u kolektivnom ugovoru omogućilo je dodatnu zaštitu novinara. Jedan od svijetlih primjera je Danska koja kolektivnim ugovorom za novinare u tiskanim medijima propisuje punu plaću tijekom bolovanja, porodiljnog dopusta i za prvi dan bolesti djeteta. Recimo, Finska svojim novinarima isplaćuje punu plaću do četiri mjeseca bolovanja nakon pet godina rada, u Italiji do devet mjeseci bolovanja je moguće uz primanje cijele plaće, u Nizozemskoj prva godina bolesti, a u Švicarskoj je to čak 720 dana. U nekim zemljama sindikati su osnovali i posebne fondove za bolovanje, mirovine, naknade za nezaposlenost, ali i zdravstvene fondove za bolničko liječenje (Europska federacija novinara, 2002: 13).

Dok u brojnim državama Srednje i Istočne Europe, uključujući i Hrvatsku, ne postoje odredbe u kolektivnim ugovorima o radu u kriznim situacijama, Unija fotoreportera u Danskoj namijenila je posebno osiguranje u tu svrhu svojim članovima. Isto tako, u Finskoj i Norveškoj novinari koji izvještavaju u ratnim zonama u sklopu kolektivnog ugovora imaju posebno osiguranje, omogućeno od strane poslodavca, a slična praksa primjenjuje se u Francuskoj i Italiji. U Grčkoj i Švicarskoj novinari mogu odbiti opasni zadatak. Iako u Nizozemskoj nema službenih regulacija, sindikat je taj koji nudi osiguranje novinarima u ratnim zonama (Europska federacija novinara, 2002: 14).

U Danskoj, u sklopu kolektivnog ugovora određeno je da novinar može iskoristiti tjedan dana na godišnjoj razini za osposobljavanje po svojem izboru, u Finskoj su to dva dana. U Francuskoj i Švicarskoj osposobljavanje i dodatno osposobljavanje regulirano je zakonom, a određuje se poseban budžet u tu namjenu. U Italiji se profesionalno osposobljavanje odvija sporazumom između uprave medija i sindikata. Nordijske zemlje osposobljavanje novinara uobičajeno reguliraju kolektivnim ugovorima (Europska federacija novinara, 2002: 15).

U kolektivnom ugovoru novinara Jutarnjeg lista (Globus Media d.d. i dr., 2002: 15) stoji da ako se zaposlenik „školuje, stručno osposobljava ili usavršava na temelju odluke i za potrebe Poslodavca, radnik ima pravo na korištenje plaćenog dopusta. Trajanje plaćenog dopusta određuje

se ovisno o trajanju školovanja, stručnog osposobljavanja ili usavršavanja.“ Također, poslodavac i zaposlenik se dogovaraju o području obrazovanja kako bi se postigao obostran interes, a navedeno je i da poslodavac novinaru može pomoći u dobivanju stipendije ili gostovanja u inozemnim izdavačkim i medijskim kućama s kojima surađuje. Slično je propisano i u ugovoru Slobodne Dalmacije (2004: 14), Radio postaje Ogulin (2007), Večernjeg lista (2008) i Glasa Slavonije (2007) gdje se većinom poslodavac obvezuje na plaćeni dopust novinara u trajanju od godinu dana.

2.3.1. Organizacijska struktura u novinarskim redakcijama

Sve redakcije sličnog su ustroja, a najvažnija značajka dobre redakcije jest podrediti je uređivačkoj koncepciji i osnovnom proizvodu. Kad je riječ o strukturi redakcije, ona se prilagođava vrsti medijske organizacije, periodičnosti, funkciji i publici. Redakcijska struktura nalik je piramidi. Pri dnu se nalaze izvjestitelji, iznad njih redaktori i lektori, nešto više su urednici rubrika, zamjenik i pomoćnici glavnog urednika, a pri vrhu je glavni urednik (Malović, 2005: 377-382).

Prema čl. 24. Zakona o medijima (NN, 2003) urednik je taj koji snosi odgovornost za sve objavljene informacije, a to se odnosi ne samo na informacije u tekstu, već i odabir naslova, podnaslova, teksta ispod fotografije i slično. Isto tako, Kodeks časti hrvatskih novinara (HND, 2009) u dijelu o uredničkoj odgovornosti nalaže da se urednici moraju pridržavati istih etičkih načela kao i novinari, te da su odgovorni za sav sadržaj jer su oni ti koji ga odobravaju ili ne odobravaju, ali i uređuju cjelokupnu tekstualnu, vizualnu i zvukovnu opremu novinarskog priloga.

Malović (2005: 385) opisuje koje su ključne odlike dobrog glavnog urednika: „Glavni urednik određuje novinarske standarde redakcije. O njima ovisi hoće li novinari moći razviti punu kreativnost i inovativnim rješenjima pridonijeti kvaliteti medija, ili će ih sputavati u strahu od prevelikih sloboda...Naime, glavni urednik mora imati razumijevanja za timski rad, poticati suradnike na djelovanje, a mora imati i dobre organizacijske sposobnosti“.

U praksi se pokazalo da to nije uvijek slučaj, iskustva novinara o kojima je pisao SNH ukazuju da se urednici ne pridržavaju novinarskih standarda, već prisiljavaju novinare da dupliciraju sadržaj konkurencije (2020d) i potiču novinare da pišu senzacionalistički kako bi povećali čitanost (2020c). Štoviše, podcjenjuju sposobnosti novinara i ne uvažavaju njihove ideje (2020b), a povrh toga pokušavaju ostvariti svoje osobne interese, zabranjuju novinarima da pišu o političkim i drugim temama zbog kojih bi mogli izgubiti simpatije vlasti (2020a). I dubinski intervjui koji su provedeni među stručnjacima za odnose s javnošću iz korporativnog sektora o percepciji novinara prikazuju slično stanje. Ispitanici smatraju da su upravo urednici često krivci

za ograničavanje slobode i kreativnosti domaćih novinara. Štoviše, odabrani stručnjaci za odnose s javnošću uviđaju da zbog kontinuirane potrebe za povećanjem profita novinari podliježu stalnim pritiscima urednika (Sušić, Kolić Stanić, Jurišić, 2016: 131-132).

2.3.2. Žene u novinarstvu

Žene u novinarstvu tretirane su drukčije od svojih muških kolega, a profesiju napuštaju zbog manjka mogućnosti za napredovanje, niskih plaća, nedostatka mentora i nespremnosti menadžmenta na mogućnost fleksibilnog radnog vremena. Iako se i muški novinari susreću sa spomenutim problemima, veći je postotak novinarki koje odlaze iz profesije (Everbach, Flournoy, 2007: 59). Slično kao i u istraživanjima o prelasku novinara u profesiju odnosa s javnošću (Viererbl, Koch 2019: 1-8; Kester, Prenger, 2021: 428-429), i u ovome istraživanju provedenom na bivšim novinarkama, neki od razloga ostavke bile su bolje plaćene karijere, fleksibilnije radno vrijeme i veća razina poštovanja (Everbach, Flournoy, 2007: 59).

Uvjeti rada predstavljaju najveći problem i sportskim novinarkama u Poljskoj. Premda radni uvjeti utječu i na muške novinare, za žene u novinarstvu to ima značajnije implikacije s obzirom na to da su neke od novinarki majke ili to žele postati, a nedostatak naknada i porodiljnog dopusta dovode ih u poziciju biranja između obitelji i karijere (Organista, Mazur, 2020: 1123). U 21. stoljeću medijske organizacije trebale bi ponuditi svojim zaposlenicima podjelu poslova, rad na pola radnog vremena, rad kod kuće i vrtiće u sklopu kompanije kako bi doskočili onima koji imaju obitelji kao što je to slučaj u drugim sektorima. Također, moderne medijske organizacije trebale bi osigurati pravednu plaću i programe mentorstva, ali i slobodu ženama da pišu o temama koje smatraju zanimljivima i važnima (Everbach, Flournoy, 2007: 59-60).

Dok je bivšim njemačkim novinarima koji su napravili promjenu karijere u stručnjake za odnose s javnošću jedan od razloga promjene karijere bila nemogućnost napretka na svojem prethodnom poslu (Viererbl, Koch 2019: 8), kroz dubinske intervju s urednicima britanskih, švedskih i njemačkih redakcija, sugovornici su otkrili da je za žene novinarke ta mogućnost napredovanja još i manja. Premda su na početničkim pozicijama žene zastupljene, isto nije slučaj kada je riječ o seniorskim i menadžerskim pozicijama gdje su žene i dalje brojčano manje zastupljene (Lück, Schultz, Simon, Borchardt, Kieslich, 2020: 14).

U nekim europskim zemljama kolektivni ugovori u novinskim organizacijama uključuju regulaciju vezanu uz jednakost spolova. Budući da je norveški sindikat provedbom svojih istraživanja uvidio da novinarke primaju niže povišice nego njihovi muški kolege, u kolektivne

ugovore uvrštena je obveza podmirivanja razlike ako se dokaže da je riječ o diskriminaciji na temelju spola. U švicarskom kolektivnom ugovoru jednako tako naglasak je na jednakosti u visini plaće među novinarima i novinarkama u novinskim redakcijama. Ipak, ni u jednom od kolektivnih ugovora nisu primarno navedene jednake mogućnosti za napredovanje, već je u centru podjednaka visina plaće među muškarcima i ženama u profesiji (Europska federacija novinara, 2002: 9-10).

U kolektivnim ugovorima hrvatskih medija, Jutarnji list (Globus Media d.d. i drugi, 2002: 2), Slobodna Dalmacija (2004: 4) i Glas Slavonije (2007) tek se obvezuju da neće diskriminirati radnike prema rasi, spolu, nacionalnosti, vjeroispovijesti, porijeklu i sličnim kriterijima, a u Zakonu o radu (NN, 2009) u čl. 5. bolje je pojašnjeno na što se zabrana diskriminacije odnosi: „Zabranjena je izravna ili neizravna diskriminacija na području rada i radnih uvjeta, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju, napredovanju, profesionalnom usmjeravanju, stručnom osposobljavanju i usavršavanju te prekvalifikaciji, sukladno posebnim zakonima“.

2.3.3. Slučajevi uznemiravanja novinarki

Također, ono što se spominje u ranije navedenim kolektivnim ugovorima Slobodne Dalmacije (2004: 4) i Glasa Slavonije (2007) jest provedba iz Zakona o radu (NN, 2009) o zabrani spolnog uznemiravanja. Naime, početkom ove godine u susjednoj Srbiji srpska glumica Milena Radulović javno je priznala da ju je silovao profesor glume Miroslav Mika Aleksić, ohrabrila je žrtve seksualnog nasilja da anonimno podijele svoja iskustva u sklopu inicijative „Nisam tražila“ i „Nisi sama“ (HINA, 2021). Srpska novinarka Jelena Obućina koja vodi emisiju „Pregled dana“ na Newsmax Adria kako bi podržala glumicu svoje je javljanje započela šutnjom, a zatim održala monolog koji se proširio društvenim mrežama u cijeloj regiji:

„Neugodno je, ali mi smo navikli šutjeti, kad nam kasne plaće, kad nosimo pelene zbog 300 eura, kad fotografiramo glasačke listiće, kad su piloti proglašeni za alkoholičare, kad nemamo vodu za piće, kad nam truju rijeke, kad nema mjesta u bolnicama, kad nas tuku na protestima, kad drugi viču ocu poginulog radnika, kad Jutki aplaudiraju, kad kompletni idioti sruše dio grada, kad je tetka poslala pare iz Kanade, kada su bakljade na krovovima dok smo zaključani, kad je Obradović sataniziran, kad je Jovanjica procvjetala, kad nestane snimka s naplatne rampe i iz Kosovske Mitrovice, kad nas lažu o koroni, kad nas svađaju sa susjedima. Mi šutimo kada ne bismo smjeli. I zato nemojte nikada više pitati žrtve zašto su šutjele. Nemate pravo, nego ih podržite da progovore kad god da su spremne (Večernji.hr, 2021).“

Nadalje, novinarka Hrvatske radiotelevizije Mirna Zidarić na svojem je Instagram profilu podijelila tekst u kojem je natuknula da postoji pojedinac u njenom radnom okruženju na kojeg joj se požalila njena mlađa kolegica, a koju je uputila nadređenima. Nadodaje i da se u vezi slučaja njene kolegice ništa nije poduzelo (Morić, 2021). Nedugo zatim, jedna je hrvatska novinarka anonimno podijelila svoju ispovijest o seksualnom uznemiravanju, ali i o neprimjerenom odnosu jedne od urednica prema novinarkama koje su bile trudne i novinarkama s malom djecom zaposlenima na Hrvatskoj radioteleviziji. Dugogodišnja novinarka tražila je da joj se popravi status i poveća plaća, jer je smatrala da je oštećena u odnosu na kolegice istog ranga i staža. Kada je pokrenula tu temu s nadređenima, doživjela je seksualno uznemiravanje Mislava Stipića, ravnatelja Poslovanja HRT-a i *mobbing* Katarine Periša Čakarun, urednice Informativno-medijskog servisa HTV-a. Dok je Periša Čakarun diskriminirala novinarku zbog toga što je bila trudna dva puta, Stipić je novinarki ponudio seks utroje kako bi dobila promaknuće u uredničku poziciju (Jelinić, 2021).

Sanja Mikleušević, predsjednica ogranka HND-a na Hrvatskoj radioteleviziji poduprla je priču anonimne novinarke protiv Mislava Stipića: „Čula sam i za druge slučajeve koji se mogu svesti pod zajednički nazivnik seksualnog uznemiravanja. Razlozi neprijavlivanja istih vjerojatno leže u pažljivo građenoj piramidi straha, cenzure, tužbi, ucjena, premreženih interesa, nesolidarnosti i odmazde koje već godinama vladaju devastiranim HRT-om.“ Slučaj je za Nacional komentirala i predsjednica SNH-a Maja Sever: „Ne mogu i ne smijem govoriti o pojedinačnim slučajevima, ono što mogu reći jest da sam kao sindikalna povjerenica bila u prilici savjetovati kolegicu uz pomoć predstavnice jedne ženske udruge koja me educirala kako reagirati u takvim slučajevima te sam se kolegici stavila na raspolaganje za pomoć i podršku“ (Jelinić, 2021).

Osim seksualnog uznemiravanja u redakcijama, žene izvan redakcija trpe *online* napade, ali i napade na terenu. Prema istraživanju koje je provela International Media Foundation (Ferrier 2018: 22), u kojem je gotovo polovica ispitanica zaposlena u *online* novinarstvu, 63 % novinarki odgovorilo je da su zaprimile prijetnje ili su doživjele *online* uznemiravanje, 58 % novinarki pretrpjelo je prijetnju i uznemiravanje uživo, a 26 % ispitanica bilo je fizički napadnuto. Prošle godine u medijima odjeknula je vijest i snimka napada koji je doživjela novinarka Slobodne Dalmacije Andrea Topić kada je radila na reportaži o bivšem ministru zdravstva Milanu Kujundžiću (Topić, 2020), iste su godine na terenu napadnute novinarka Dalmatinskog portala i snimateljica N1 televizije na posjedu crkve u Sirobuji (S. S., 2020), a novinarka Faktografa progovorile su o stalnim prijetnjama koje su im upućene na elektroničku adresu redakcije te preko

društvenih mreža (Živković, 2020), što ukazuje da su novinarke u 21. stoljeću i dalje nezaštićene i puno „lakša meta“ potencijalnim napadačima.

2.3.4. Uvjeti rada u digitalnim redakcijama

Još u prošlom stoljeću, Prelog (1996: 116) je pisao o suvremenoj informacijskoj tehnologiji koja novinarima daje mogućnost fleksibilnog radnog vremena te mobilnost. Ipak, tehnologija je donijela i neke negativne posljedice kao što je još veći pritisak vremena za obradu novinarskih tekstova (Pavlik, 2000: 231). Osim što je tehnologija omogućila inovacije u novinarstvu, dovela je i do smanjenja broja ljudi u redakciji, a time i do toga da novinar treba producirati svoje vijesti bez pomoći produkcijskog tima. Rezultat takve situacije jest da novinar u što kraćem vremenu mora podijeliti svoju priču na različitim medijskim platformama i formatima (Weaver i drugi, 2019: 124). U istraživanju o percepciji pritiska vremena provedenom na 63 zemlje, Hrvatska se pronašla na petom mjestu s više od 70 % novinara koji smatraju da postoji veliki pritisak vremena te se radno vrijeme donekle povećalo, a vrijeme za istraživanje priča donekle smanjilo. Dok su najveći pritisak osjećali novinari koji rade u časopisima, nimalo začuđujuće je da su uslijedili novinari koji su zaposleni na *online* platformama (Harro-Loit, Josephi, 2020: 403-405).

Ne samo da se povećao pritisak vremena, nego i potreba za obrazovanjem novinara o digitalnim medijima. Novinari trebaju stalno učiti nove vještine i raditi unutar zadanih rokova, a da pritom ne napuste etičke standarde pri izvještavanju što je težak zadatak zbog vlasnika medijskih kuća i njihove primarne želje za povećanjem profita (Pavlik, McIntosh, 2016:20). Manje zaposlenika koji uz osmišljavanje sadržaja odrađuju i tehnički dio posla, utječe na kvalitetu obavljenog posla. „Gotov proizvod“ ne odgovara novinarskim standardima informiranja građanstva što u konačnici ne pridonosi ni javnom niti novinarskom interesu nego doprinosi komodifikacijskom načinu razmišljanja korporativnih konglomerata (Higgins-Dobney, 2020: 14).

U jednom od istraživanja u SAD-u, glavna negativna percepcija povezana s tehnologijom u redakcijama jest da se u *online* novinarstvu žrtvuje točnost zbog brzine. Iako mnogi novinari uviđaju prednosti društvenih medija u svome poslu, nešto manji broj novinara smatra da će novi oblici pozitivno utjecati na razvoj profesionalizma u novinarstvu u SAD-u (Weaver i drugi, 2019: 123). Glavni problem društvenih medija jest novi pritisak na novinare uzrokovan analitikom, praćenjem, mjerenjem i analizom reakcija publike prema kojoj su novinari ponekad i plaćeni (Cohen, 2019: 578).

Promijenio se i način izvještavanja, zbog vođenja medijskih kuća kao profitabilnih kompanija, novinari su prisiljeni sve više pribjegavati *Infotainmentu*, sadržaju koji primarno treba privući i zabaviti čitatelje. Takva promjena udaljava novinare od njihove originalne uloge prema kojoj novinar pruža informacije koje su ključne za funkcioniranje demokratskog društva (Hui Ching Chua, 2019:200). Budući da je digitalno novinarstvo prvenstveno određeno sadržajem i praksama platforma društvenih medija, proizvode se članci koji će se dalje dijeliti i cirkulirati. Iz tog razloga, novinari koje je Cohen u svojem istraživanju intervjuirala stvaraju *online* sadržaj koji će biti zabavan i poticati publiku na dijeljenje. U takvim člancima često se nalaze umetnuti YouTube videi, *Tweetowi* ili objave s Tumblra koji su okrenuti prema metrici, odnosno brojevima klikova, dijeljenja ili pak komentara na društvenim medijima (Cohen, 2019: 578).

2.3.5. Uvjeti rada u doba pandemije koronavirusa

U anketi provedenoj među medijskim djelatnicima u 125 zemalja istraženo je na koji način je globalna pandemija utjecala na novinarstvo, kako su redakcije funkcionirale u novim radnim uvjetima i koje su posljedice aktualne zdravstvene krize na poslovanje medijskih kuća. Novinari su se susreli s brojnim poteškoćama tijekom izvještavanja usred globalne pandemije. Dok je 70 % ocijenilo da je najteži aspekt bio utjecaj na njihovo mentalno zdravlje, drugo mjesto sa 67 % zauzeli su strah od nezaposlenosti i zabrinutost oko financijske situacije. Uslijedila je velika količina zadataka na poslu (64 %), strah od društvene izolacije (59 %) i zaraza koronavirusom (54 %) te naposljetku, tehničke poteškoće u izvještavanju (51 %). Ovih prvih šest od ukupno osam poteškoća u anketi s kojima su se susreli novinari tijekom izvještavanja za vrijeme pandemije, koronavirusom pogodila je barem polovicu ispitanika (Posetti, Bell, Brown, 2021: 4-9).

Da je strah od nezaposlenosti i zabrinutost oko financijske situacije tijekom pandemije koronavirusa opravdan pokazale su posljedice koje su se odrazile na hrvatske novinare. HND i SNH objavili su podatke svoje ankete među domaćim novinarima prema kojoj je više od 85 % honorarnih i *freelance* novinara ostalo bez dijela ili svih angažmana, a brojnim stalno zaposlenim novinarima su smanjena primanja. Između ostalog, otkazane su suradnje većini honorarnih suradnika HRT-a i HANZA medije, uz prethodno navedena dva medija, smanjena su primanja i zaposlenicima u Novom listu te Glasu Istre (Zovko, Sever, 2020).

Podaci ankete koju je ispunilo preko 1400 medijskih djelatnika iz 125 zemalja otkrili su da je 17% ispitanika upoznatih sa stanjem prihoda medija u kojima rade utvrdilo da su tijekom prva tri mjeseca pandemije prihodi medija pali za čak 75 %. Unatoč činjenici da su neka istraživanja

predviđala obrnuti trend na početku pandemije jer se pretpostavljalo da će biti veća potražnja za točnim i provjerenim informacijama, ekonomske posljedice pandemije uzrokovane virusom COVID-19 bile su pogubne za neke medijske organizacije. Ispitanici su naveli utjecaje krize kojima su svjedočili: zatvaranje medijskih kuća (u nekim slučajevima trajno), smanjenja plaća, otpuštanja, povećanje neplaćenog prekovremenog rada, smanjenje radnog vremena, smjena ili rasporeda, prestanak tiska i smanjenje naklada kao mjera štednje (Posetti i ostali, 2021: 18).

Kao što je i ranije navedeno, opseg posla koji novinari trebaju obavljati povećao se tijekom pandemije (Posetti i ostali, 2021: 9), a promijenio se i način rada. Oko 60 % ispitanika istraživanja o radnim uvjetima i emocionalnom stanju novinara tijekom pandemije izjavilo je da od početka pandemije radi prekovremene sate. Jednak broj novinara potvrdio je da je veća potražnja za pričama zbog koronavirusa (Selva, Feinstein, 2020). Slična iskustva su podijelili i neki hrvatski novinari:

„Tijekom koronakrize radili smo više nego ikad, i to od kuće, jer smo se sami uspjeli za to izboriti. Naime, prije toga su nas tjeroali da idemo u redakciju čak i nakon potresa iako je zgrada oštećena te su bila vidljiva oštećenja po zidovima (SNH, 2020b).“

„Maltretiranje je postalo neizdržljivo kada je počela korona, za vrijeme lockdowna. Urednik bi mi govorio da moram raditi stalno jer ionako nemam što drugo raditi jer smo doma i kako mogu biti tako nezahvalna da u vremenu pandemije mislim na sebe i ne želim raditi 0-24 (SNH, 2020c).“

Novinari su izrazili i da postoji manjak podrške od strane medijskih kuća. Najmanje pomoći novinari dobivaju kod *online* zlostavljanja i napada (96 %), slijedi nedovoljni vremenski period između smjena (86 %), izostanak psihološkog savjetovanja (85 %) te nedostatak pravilnika i znanstvenih izvora o tome kako izvještavati o pandemiji (82 %) (Posetti i ostali, 2021: 11). U drugom istraživanju, novinari su ocijenili da im njihove medijske kuće pružaju umjerenu podršku (Selva, Feinstein, 2020). O izostanku podrške medijske kuće, ali i o ugrožavanju zdravlja svojih radnika, govori i ispovijest jednog hrvatskog novinara:

„Nakon što je počela epidemija koronavirusa, većina web redakcija omogućila je svojim novinarima rad od kuće. Naš urednik redovno je ignorirao sve upite o toj problematici. Nakon skoro tri tjedna, shvatili smo da se ništa neće promijeniti, te sam osobno u ime cijele web redakcije poslala isti upit na Upravu, HR odjel i šeficu PR-a. Dobili smo diplomatski odgovor da se na tome radi. U međuvremenu, dolazili smo u firmu i sjedili u prostoriji čija je žbuka bila vidno oštećena u potresu. Na opaske da ugrožavamo vlastitu sigurnost, ali i zdravlje naših obitelji, dobivali smo odgovore da se strpimo (SNH, 2020c).“

Posebno alarmantan podatak je da većina poslodavaca svojim novinarima nije omogućila osnovnu zaštitnu opremu za terensko izvještavanje tijekom pandemije koronavirusa. Čak 30 % ispitanika izjavilo je da nije dobilo niti jedan oblik zaštitne opreme od medijske organizacije u kojoj rade (Posetti i ostali, 2021: 12).

2.3.6. *Mobbing* u novinarskim redakcijama

Pojava *mobbinga* još uvijek nije rezultirala općeprihvaćenom definicijom, ali je popraćena terminima kao što su „emocionalno nasilje, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, emocionalno zlostavljanje, psihičko zlostavljanje na radu“ (Vinković, 2018: 11). U svojoj knjizi „Moberi: psihopati i sociopati na radnome mjestu“ Blaženka Rogan (2020: 118) *mobbing* definira kao: „...oblik kršenja osnovnih ljudskih prava namjernim, ciljanim psihičkim i emocionalnim zlostavljanjem na radnome mjestu“. Postoji okomiti i vodoravni *mobbing*. Dok je okomiti *mobbing* kada nadređeni zlostavlja jednog podređenog zaposlenika, kada nadređeni vrši nasilje prvo na jednom, a onda i na ostalim radnicima ili kada grupa podređenih radnika zlostavlja nadređenog, vodoravni *mobbing* odvija se između zaposlenika na jednakom hijerarhijskom položaju (Pražetina Kaleb, 2012: 825-826).

Prema istraživanju koje je portal Zdravlje.hr provodio tri godine u suradnji s Odjelom za medicinu pri Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo (HZJZ), podaci su pokazali da 86,9 % građana smatra da su barem jednom bili žrtva *mobbinga*. Većina je *mobbing* doživjela od više rangirane osobe na svojem radnom mjestu (PSD, 2008). Rogan (2020: 139) okomiti *mobbing* gdje šefovi vrše psihološki teror nad svojim zaposlenicima naziva *bossingom*. Dodaje da je takav tip *mobbinga* ponajviše usmjeren na kreativne i marljive zaposlenike, a da na taj način šef uspostavlja svoj autoritet. Metode ovog oblika *mobbinga* jesu progon, vrijeđanje i omalovažavanje te se često zbog svojeg podređenog položaja zaposlenici nemaju kome obratiti za pomoć.

Budući da su novinari izloženi opasnosti od tužbi i od medija u kojima rade, ako skupe hrabrosti da podijele svoja iskustva *mobbinga*, to rade anonimno. Prošle godine Radnička fronta i SNH objavili su priče novinara koji su pretrpjeli *mobbing* u redakciji. Jedna bivša novinarka 24 sata u svojoj je priči ukazala na to da većinu redakcije ove medijske kuće čine studenti i honorarni zaposlenici, a da je prava rijetkost dobiti ugovor za stalno kako ne bi morali plaćati zdravstveno osiguranje i druge doprinose svojim radnicima. Ukazala je i na toksično okruženje koje tamo vlada i podijelila da su urednici skloni ucjenjivati, prijetiti i ponižavati novinare (RF, 2020a). U drugom iskustvu, bivši novinar 24 sata opisao je da su se urednici znali iskaljivati na novinarima kada je

čitanost bila niska. Spominje i seksualne šale od strane urednika koje su općenito neumjesne, a još su time i neprimjerenije za radno okruženje (RF, 2020b). U posljednjoj, trećoj ispovijesti, bivša novinarka 24 sata potvrdila je navode iz jednog od prošlih tekstova gdje se spominjao i fizički napad, glavni urednik znao je bacati stolce i druge predmete u smjeru novinara kad bi bio ljut. *Mobbing* je išao do te mjere da kada netko od novinara ne bi pozdravio glavnog urednika na hodniku morao bi na razgovor s kojeg su zaposlenici viđeni kako odlaze uplakani. Dodaje i kako je u godinu dana njenog rada u 24 sata otkaz dalo preko 40 ljudi (RF, 2020c). Ništa manje zabrinjavajuće nisu bile ni ispovijesti novinara koji su radili u nekim drugim medijskim kućama. Jedna od novinarki povjerala je da je doživljavala stalne pozive urednika izvan radnog vremena, a čak i u kasne noćne sate. Neko vrijeme je bila prisiljena raditi i ilegalno za puno manju svotu novaca uz obećanja da će joj uskoro ponuditi ugovor (SNH, 2020c).

Osim *bossinga*, u okomiti *mobbing* potpada i strateški *mobbing* (Rogan, 141:2020), organizirani *mobbing* kada upravljački dio organizacije vrši pritisak na radnike s ciljem uklanjanja viška radne snage ili neugodnih osoba. Ipak, prvi tip *mobbinga* nam je puno zanimljiviji za ovaj rad jer, kao što i Đukanović (2009: 118) na temelju podataka o *mobbingu* zaključuje, strateškog *mobbinga* u Hrvatskoj ima poprilično manje nego u drugim europskim zemljama, a to opravdava činjenicom da je u Hrvatskoj puno lakše otpustiti zaposlenika nego u drugim državama. Primjer takvog slučaja jest otpuštanje četvero novinara s jednog portala pod izlikom optimizacije poslovanja. Za SNH jedan od otpuštenih novinara opisao je odnos urednika u svojoj bivšoj redakciji prema njemu i kolegama: „Urednik se odlično odnosio prema studenticama i općenito je volio odnos u kojem je dominantan i ne postavljaju se pitanja. Svako bi pitanje naišlo na ignoriranje ili agresiju. Nije se zauzimao za nas, nije nas štiti i nestao bi tijekom svake kritične situacije, samo bi se povukao“ (SNH, 2020a). Druga kolegica, koja je dobila otkaz pod istom izlikom, u svojoj priči je potvrdila navode kolege vezane uz urednika i podijelila je da su s vremenom dobivali sve veći opseg posla te da se često događalo da rade do 23:30 sati, a dan nakon trebali su na poslu biti već u 7 sati ujutro (SNH, 2020b). Treća novinarka koja je radila na istom portalu, spomenula je da urednik nije bio kompetentan jer nije razumio koje sadržaje publika želi čitati te ih je nerijetko prisiljavao da dupliciraju sadržaj svojih konkurenata (SNH, 2020d).

2.3.7. Prelazak novinara u profesiju odnosa s javnošću

Sve je češća pojava prelaska novinara u profesiju odnosa s javnošću (Kester, Prenger, 2021: 420; Viererbl, Koch, 2019: 1). U Nizozemskoj, gdje čak 20 % stručnjaka za odnose s javnošću

čine bivši novinari, oni novinari koji naprave ovu promjenu profesije naziva se „izdajicama“ što ukazuje na negativan imidž odnosa s javnošću među novinarima (Kester, Prenger, 2021: 420). Ipak, Viererbl i Koch (2019: 1) navode kako do promjene dolazi jer novinari ne mogu pronaći stalni posao u svojoj profesiji te su prisiljeni tražiti svoju poslovnu budućnost u povezanim profesijama, a ona najbliža upravo su odnosi s javnošću.

Istraživači su posredstvom dubinskog intervjua utvrdili vanjske i unutarnje motive koji su utjecali na promjenu profesije novinara u stručnjake za odnose s javnošću. Identificirali su dva *push* i *pull* vanjska i unutarnja motiva među nizozemskim bivšim novinarima (Kester, Prenger, 2021: 428). Dok su *push* faktori oni koji utječu da osobe napuste određeno mjesto ili situaciju (Cambridge Dictionary, 2021b), *pull* faktori su razlozi koji privlače ljude na određeno mjesto ili na bavljenje nekom aktivnošću (Cambridge Dictionary, 2021a). *Push* vanjski faktor bio je kombinacija sve lošije kvalitete u novinarstvu i isto takvih uvjeta rada, a *pull* vanjski faktor odnosio se na ponudu nove radne pozicije. Kad je riječ o unutarnjim motivima, *push* faktor bila je želja za osobnim rastom i promjenom okoline, a *pull* motiv vidjeti što se odvija „iza kulisa“, odnosno promjena uloge iz *outsidera* u *insidera* (Kester, Prenger, 2021: 428-429).

Viererbl i Koch (2019: 7-8) su među nekadašnjim njemačkim novinarima dubinskim intervjuom saznali specifične uvjete rada zbog koji su se odlučili na promjenu profesije. Jedan od ispitanika naveo je intenzivno radno vrijeme što je negativno utjecalo na njegov odnos s obitelji. Drugi ispitanik bivši novinar rekao je da iza njegovog razloga promjene profesije stoji prekid romantične veze zbog stresa na poslu, a više od polovice ispitanih ističe nesigurnost na tržištu rada kao motiv promjene profesionalne karijere. Osim toga, nesigurnost je još i veća zbog ugovora na određeno koji su česta praksa u novinarskim redakcijama. Sve u svemu, kompetitivna radna atmosfera, niske plaće i nemogućnost napredovanja ispitanike je „prisilila“ da prijeđu u odnose s javnošću. Dok je u istraživanju nekadašnjih njemačkih novinara samo pet od sedamnaest sudionika ponuđena pozicija u odnosima s javnošću (Viererbl i Koch 2019: 8), kod bivših nizozemskih novinara čest je bio slučaj da ih komunikacijski menadžeri ministarstava potaknu na prijavu na otvorene radne pozicije glasnogovornika (Kester, Prenger, 2021: 428).

Prvi navedeni unutarnji *push* faktor, osobni rast i promjena okoline, uvrstili su i nekadašnji njemački novinari. Autori (Viererbl i Koch 2019: 8) su dubinskim intervjuima utvrdili da novinari koji su napravili promjenu karijere u stručnjake za odnose s javnošću nisu imali mogućnosti napretka i osobnog razvoja na svojem prethodnom poslu, a ispitanici su to povezali i s osjećajem

da ih se ne cijeni dovoljno. Također, istaknuli su kako je radno okruženje u redakciji bilo negativno. U istraživanju bivših nizozemskih novinara Kester i Prenger (2021: 428) jedan od ispitanika je izjavio: „Pitao sam se koje su zapravo moje vještine i shvatio sam da imam ogromnu mrežu koju bih mogao iskoristiti. Tada sam uvidio da želim raditi s druge strane; novi izazov. Želio sam osobni rast.“ Uz navedeni unutarnji *pull* motiv promjene uloge od *outsidera* u *insidera* (Kester, Prenger, 2021: 428-429), među njemačkim bivšim novinarima razlozi su bili bolji radni uvjeti, razumnije radno vrijeme, vrtić u kompaniji, prilike za honorarni rad i privlačnost same profesije, a uz to sve, naveli su i veću stabilnost svojeg radnog mjesta (Viererbl i Koch 2019: 8-9).

2.4. Mentalno zdravlje novinara

Istraživanje mentalnog zdravlja u novinarstvu započelo je prije dvadesetak godina, a fokus takvih istraživanja bio je većinom na posttraumatskom stresu reportera i fotoreportera u ratnim zonama te na psihološkim simptomima koji se razvijaju nakon svjedočenja teroru, strahu i prekomjernom nasilju (Morell, 2021). Novinari imaju veću šansu za razvoj posttraumatskog poremećaja nego ostatak stanovništva (Aoki, Malcolm, Yamaguchi, Thornicroft, Henderson, 2012: 388). Prema istraživanju Feinsteina, Owena i Blaira (2002: 1573-1574) oko jedna trećina ratnih novinara boluje od posttraumatskog poremećaja tijekom svoje karijere, što je šest puta više nego kod zaposlenika u drugim profesijama. Nadalje, 21 % ratnih reportera u nekom periodu života će imati depresiju, a ova vrsta novinara češće će, nego novinari koji ne izvještavaju s ratnih područja, biti ovisni o alkoholu, patiti od nesanice, osjećati visoke razine stresa i anksioznosti.

Feinstein, Audet i Waknine (2013: 3-6) u svome istraživanju otkrili su da nisu uvijek ratni reporteri najizloženiji traumama. Naime, u studiji iz 2013. godine autori su proveli istraživanje na 100 novinara čiji posao zahtijeva pregled grafičkog materijala. Otkriveno je da će osobe koje su često gledale uznemirujuće grafičke prikaze u kratkom vremenu vjerojatnije imati psihološke posljedice nego što je to slučaj s ratnim reporterima koji u uznemirujuće materijale gledaju tijekom dužeg vremena. Budući da ratni izvjestitelji i fotoreporter iz dana u dan gledaju potresne materijale postaju desenzibiliziran, za razliku od svojih kolega koji rade u redakciji te koji se s takvim materijalima susreću rjeđe.

Još jedan, manje očit problem predstavlja činjenica da novinari ne žele priznati da na njih utječe posao, ali i priče o kojima izvještavaju, a kamoli otkriti da se bore s psihološkim poremećajem. Uloga reportera i urednika jest da proizvedu ozbiljne novinarske priče, da kroz svoja djela progovaraju istinu o teškim i uznemirujućim događajima. Novinare se percipira kao hrabre,

neustrašive i odvažne ljude (Taibi, 2015). Budući da je postoji duboko ukorijenjena stigma o problemima s mentalnim zdravljem kod novinara koji svoj posao gledaju kao poziv, novinari su poznatiji po tome da svoje probleme zaboravljaju na piću poslije posla, umjesto da to čine kod psihoterapeuta (Morell, 2021). Uz to, medijske organizacije u kojima novinari rade ne pružaju svojim zaposlenicima podršku (Posetti i ostali, 2021: 11; Selva, Feinstein, 2020), niti su dovoljno senzibilizirani za teme kao što je mentalno zdravlje, što ne olakšava novinarima da otvoreno progovaraju o problemima s kojima se susreću.

Iz prethodnih poglavlja vidljivo je da na rad hrvatskih novinara u redakciji najviše utječu posljedice digitalizacije, globalna pandemija koronavirusa i *mobbing*, a kako se te posljedice s kojima se novinari susreću u navedenim područjima odražavaju na mentalno zdravlje, bit će više riječi u iduća tri poglavlja.

2.4.1. Povezanost tehnologije i mentalnog zdravlja

Jedna od najvećih boljki modernog doba jest prekomjeran stres na radnome mjestu. Stres nije moguće u potpunosti definirati ili izmjeriti jer ga svaka osoba doživljava drukčije. Uzroci stresa su brojni, neki od uzroka mogu biti radni uvjetni, organizacija rada ili odnosi u organizaciji (Rogan, 2020: 107). U hrvatskom istraživanju o povezanosti stresa i tehnologije ne radnom mjestu gotovo svi ispitanici koriste računalo svakodnevno na svojem poslu, a više od polovica ispitanih ispred monitora provodi 6-8 sati dnevno. Također, dok se nešto manje od 60 % ispitanika zbog tehnologije ponekad ili često nalazi u neugodnoj stresnoj situaciji, gotovo 30 % zaposlenika rijetko proživljava neugodne stresne situacije čiji je uzrok tehnologija. U istom istraživanju na pitanje: „Smatrate li da pri korištenju i radu s informacijskom tehnologijom (računalo, programima i pripadajućom informatičkom opremom) dolazi do stresova na radnom mjestu?“ oko 80 % ispitanika smatra da uglavnom, u potpunosti ili djelomično dolazi do stresova pri korištenju i radu s informacijskom i komunikacijskom tehnologijom (Hip, Idlbek, Kovačić, Makić, 2014: 287).

Tehnologija elektroničkih komunikacija dio je gotovo svakog radnog mjesta. Rast upotrebe računala, interneta, elektroničke pošte i mobilnih telefona povećavalo je vrijeme koje zaposlenici provode koristeći tehnologiju. Dugotrajna uporaba računala može uzrokovati određene tjelesne stresne ozljede, motorički stres i loše mentalno zdravlje. Tehnologija, koja je prisutna u svim poslovnim odjelima i funkcijama, utjecala je na rast količine stresa među zaposlenicima. Iako je tehnološki napredak na radnom mjestu namijenjen povećanju produktivnosti, pojačani emocionalni i fizički stres uzrokovan tehnologijom ukazuje na tjelesne i mentalne smetnje kod zaposlenih

(Soylu, Snider Campbell, 2012: 136). Istraživanje o utjecaju informacijske tehnologije na mentalno zdravlje u radnom okruženju otkrilo je da su najčešći stresori među ispitanicima bili stalna dostupnost, pritisak za povezivanje, unutarnja obveza da budu dostupni i povećani opseg posla (Ninaus, Diehl, Terlutter, Chan, Huang, 2015: 9). Također, rezultati istraživanja o povezanosti sagorijevanja i informacijske tehnologije pokazali su da zaposlenici koji ne rade u informacijskoj tehnologiji, za razliku od recimo računalnih *developer*a, imaju puno veći rizik od iscrpljenosti izazvane tehnologijom (Maier, 2015: 372-373).

Soylu i Snider Campbell (2012: 136) nalažu da bi poslodavci mogli utjecati na ublažavanje godišnjih troškova uzrokovanih izostancima s radnog mjesta zbog stresa. Organizacija može svojim radnicima pružiti literaturu o ergonomskim standardima te inicirati češće kratke pauze kako bi se smanjile posljedice cjelodnevnog sjedenja ispred računala. Isto tako, ulaganje u edukaciju zaposlenika o učinkovitim tehnikama upravljanja emocionalnim stresom i poticanje opuštenije radne atmosfere mogu reducirati stres na radnom mjestu.

2.4.2. Utjecaj pandemije koronavirusa na mentalno zdravlje

Novije američko istraživanje pokazalo je kako koronavirus i aktualna pandemija utječu na mentalno zdravlje zaposlenika. Dok su u SAD-u milijuni ljudi ostali bez posla, od onih koji su uspjeli zadržati posao, 41 % osjeća posljedice sagorijevanja, a 23 % osjeća se depresivno. Također, istraživanje je ukazalo da je *lockdown* uzrokovao zaposlenicima probleme s negativnim emocijama, koncentracijom i motivacijom. Čak jedan od tri ispitanika nije poduzeo ništa u rješavanju spomenutih problema, a samo 7 % zaposlenika zatražilo je pomoć kod stručnjaka za mentalno zdravlje (SHRM, 2020).

Nedvojbeno da je koronavirus djelovao i da i dalje djeluje na živote svih ljudi na svijetu, a zdravstvena kriza posebno se odrazila na mentalno zdravlje. Iako su mjere *lockdown*a i odredbe karantene pod krilaticama „ostani doma“, „rad kod kuće“ te „socijalna i fizička distanca“ potrebne kako bi se smanjio broj zaraženih virusom COVID-19, one i dalje predstavljaju izazov i donekle su problematični. Autori navode da brojni ljudi ne mogu ostati doma, jer stanuju u malim prostorima, ali i da osobe koje su prije pandemije naporno radile kako bi prehranile obitelj sada moraju ostati kod kuće i tražiti novčanu potporu. Pojedinci s ekstrovertnom osobnošću izloženi su promjenama raspoloženja zbog manjka interakcije s drugim ljudima, a problem predstavljaju i poremećaj i prekid uobičajenih dnevnih aktivnosti. Stoga duže trajanje karantene dovodi do stresa, anksioznosti, frustracije, dosade, depresije, suicidalnih ideja i pokušaja samoubojstva (Gunawana,

Juthamane, Aunguroch, 2020).

Slučaj samoubojstva zbog koronavirusa dogodio se u Bangladešu kada je u jednom selu stanovnik optužen od svojih sumješтана da ima virus, iako mu nije bio dijagnosticiran. Optužbe su i samu žrtvu dovele do zaključka da ima COVID-19, pa je zbog moralne obveze i krivnje počinio samoubojstvo (Mamuna, Griffiths, 2020). Malo drugačiji slučaj samoubojstva zabilježen je u Indiji gdje se učenica ubila jer nije mogla pratiti *online* nastavu niti gledati televiziju. Naime, riječ je o odličnoj učenici čija obitelj nije imala financijske mogućnosti kako bi joj priuštila tehnologiju za sudjelovanje u *online* nastavi tijekom *lockdowna* (Lathabhavan, Griffiths, 2020).

U jednoj anketi provedenoj u Nepal, jedna četvrtina sudionika izjavila je da doživljava anksioznost, a 7 % ispitanika izrazilo je da je u depresiji zbog pandemije koronavirusa i *lockdowna* (Gupta, Sahoo, Mehra, Grover, 2020). Karantena, samoizolacija, *lockdown* i ekonomski kolaps mogu djelovati kao stresni događaji koji izazivaju traumu. Strah od prolaska vremena ili kronofobija uobičajeno je iskustvo za one koji su u karanteni. Prije koronavirusa, neurotični strah od vremena najčešće se proučavao i opisivao u kontekstu zatvora, gdje je trajanje i neizmjernost vremena krajnje zastrašujuće za zatvorenika, a protok vremena baca ga u paniku. U kasnijoj fazi izolacije ljudi postaju flegmatični i žive prateći vrijeme, odnosno, pitajući se kada će 14-dnevna izolacija, policijski sat i pandemija završiti. U pogoršanim slučajevima, takvo stanje prati psihoza i delirij te često pribjegavaju alkoholu i supstancama. Štoviše, oni koji su ozbiljno traumatizirani mogu patiti od PTSP-a (Naguy, Moodliar-Rensburg, Alamiria, 2020).

2.4.3. Učinak *mobbinga* na mentalno zdravlje

Na temelju velikog broja longitudinalnih podataka Verkui, Atasayi i Molendijk (2015: 11) zaključili su da je nasilje na radnom mjestu važan prediktor za buduće probleme mentalnog zdravlja, uključujući simptome depresije, anksioznosti i PTSP-a, te druge psihološke poteškoće povezane sa stresom. Rogan (2020: 172) navodi i dijagnoze *mobbinga*, u koje se ubrajaju spomenuta depresija, anksioznost i PTSP, ali i poremećaj prilagodbe, poremećaj osobnosti i akutna reakcija na stres.

Poremećaj prilagodbe jest „...stanje koje nastaje kada se osoba ne može prilagoditi nekoj novonastaloj životnoj situaciji koja uključuje veliku promjenu u životu ili gubitak“ (Jendričko, 2015). Može se prepoznati prema sljedećim simptomima: depresivno raspoloženje, anksioznost, zabrinutost, napetost, poteškoće pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti i planiranju budućnosti te po somatskim simptomima kao što su glavobolje, bolovi u trbuhu i ubrzani rad srca. Uz to, ovaj

poremećaj karakterizira neprijateljski odnos i manjak povjerenja prema okolini, konstantnu napetost i osjećaj iscrpljenosti (Rogan, 2020: 173).

Posttraumatski stresni poremećaj ili PTSP nastupa kao odgođena reakcija na stresni događaj ili situaciju koja uzrokuje visoku razinu uznemirenosti; prirodne katastrofe, teška nesreća, terorizam, silovanje i drugi nasilni događaji. Neki od uobičajenih simptoma ovog poremećaja su ponovno proživljavanje traume u obliku prisjećanja ili u snovima, emocionalna tupost, izbjegavanje drugih osoba i situacija koje bi mogle podsjećati na proživljenu traumu, odsutnost zadovoljstva u onim stvarima koje ga inače pricinjavaju (npr. spolni odnos). Osim toga, često se pojavljuju i poremećaji raspoloženja, a uz PTSP osobe istodobno pate i od nekih drugih poremećaja (Folnegović Šmalc, 2010: 135).

Akutnu reakciju na stres karakterizira razvoj anksioznih, disocijativnih i drugih simptoma nakon što je osoba doživjela stresni događaj kao i kod PTSP-a, te je u tome trenutku nastupio intenzivan strah, osjećaj bespomoćnosti i panike. Kriterij za dijagnozu ovog poremećaja jest da su prisutna tri ili više od navedenih simptoma: „osjećaj tuposti, ravnodušnosti ili izostanak emocionalnog odgovora, derealizacija, depersonalizacija, disocijativna amnezija, ponovno proživljavanje o traumatskom događaju, izbjegavanje događaja koji bi mogli potaknuti na sjećanja na traumatski događaj, simptomi pojačane pobuđenosti, onesposobljenost funkcioniranja te trajanje od 2 dana do 4 tjedna i javljaju se unutar 4 tjedna od traumatskog događaja“ (Folnegović Šmalc, 2006). Nadalje, tijekom akutne reakcije na stres prisutni su i vegetativni simptomi poput ubrzanog rada srca, crvenila ili bljedoće, znojenja, mučnine (Folnegović Šmalc, 2006).

Kako bi se dijagnosticirala depresija osoba treba imati minimalno dva tipična i dva ostala simptoma u razdoblju od najmanje dva tjedna. Dok su tipični simptomi „depresivno raspoloženje, gubitak interesa i zadovoljstva u uobičajenim aktivnostima koja pricinjavaju zadovoljstvo, smanjenje energije i povećan zamor (Ničea Gruber, 2010)“, u ostale simptome se ubrajaju: „poremećen san, insomnija ili hipersomnija, poremećaj apetita, značajan gubitak ili porast tjelesne težine više od 5%, smanjena koncentracija i pažnja, smanjeno samopoštovanje i samopouzdanje, ideje krivnje i bezvrijednosti, ideje o samoozljeđivanju ili suicidu, promjena u psihomotornoj aktivnosti, agitacija ili retardacija. (Ničea Gruber, 2010)“.

Naposljetku, anksioznost ili tjeskoba je: „...pretjerani doživljaj straha koji je neosnovan, nesrazmjern sa stvarnom opasnošću. S obzirom na prisutnost straha kao nefunkcionalne emocija, ona značajno ometa normalan život (Stemberg, 2015).“ Najčešći simptomi anksioznosti su ubrzano

lupanje srca, grčevi u trbuhu, napetost u mišićima, glavobolje, učestalo mokrenje, smetnje spavanja, znojenje dlanova, ali i pomisao da će se nešto loše dogoditi (Stemberg, 2015).

3. Metodologija istraživanja

3.1. Kvantitativna metodologija

3.1.1. Ciljevi istraživanja

Dok je glavni cilj istraživanja ispitati percepciju utjecaja radnih uvjeta u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara, specifični ciljevi za anketu, s obzirom na pregled literature, su:

- utvrditi utjecaj tehnologije prilikom rada na mentalno zdravlje novinara s obzirom na spol
- istražiti utjecaj tehnologije tijekom obavljanja radnih zadataka na mentalno zdravlje novinara s obzirom na dob
- ispitati utjecaj pandemije koronavirusa na mentalno zdravlje novinara s obzirom na spol
- istražiti razliku izloženosti *mobbinga* u novinarskim redakcijama s obzirom na spol
- utvrditi utjecaj *mobbinga* na mentalno zdravlje novinara s obzirom na radno-pravni odnos

Istraživačka pitanja:

- Kakva je razlika u percepciji utjecaja tehnologije na mentalno zdravlje s obzirom na spol?
- Kakva je razlika u percepciji utjecaja tehnologije na mentalno zdravlje s obzirom na dob?
- Kako je pandemija koronavirusa utjecala na mentalno zdravlje novinar s obzirom na spol?
- Kakva je razlika u izloženosti novinara *mobbingu* na radnom mjestu s obzirom na spol?
- Kakva je razlika u izloženosti *mobbingu* u novinarskim redakcijama s obzirom na radno pravni odnos?

3.1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze

Glavna hipoteza u postavljenom istraživanju je:

H1: Novinari smatraju da se uvjeti rada u redakcijama negativno odražavaju na njihovo mentalno zdravlje.

Također, određene su i pomoćne hipoteze u nastavku:

H2: Novinarke više ističu negativne utjecaje tehnologije na njihovo mentalno zdravlje u odnosu na novinare.

H3: Pandemija koronavirusa rezultirala je osjećajem straha i neizvjesnosti podjednako kod novinara i novinarki u svim redakcijama.

H4: Većina novinara ističe kako je doživjela verbalno ili emocionalno zlostavljanje na radnom mjestu.

H5: Većina novinara ističe kako je iskustvo s *mobbingsom* utjecalo na njihovu motivaciju i sliku o sebi.

H6: Novinari stariji od 45 godina smatraju da na njihovo mentalno zdravlje više utječe tehnologija nego što je to slučaj s novinarima mlađim od 45 godina.

H7: Novinarke su u većoj mjeri doživjele seksualno uznemiravanje na poslu u odnosu na novinare.

3.1.3. Metoda

Anketa je jedna od najčešće korištenih metoda u društvenim istraživanjima, a služi za utvrđivanje stavova, mišljenja ili za dobivanje informacija o ponašanju različitih društvenih skupina. Također, ova vrsta kvantitativne metode istraživanja sadržava standardizirana pitanja s unaprijed ponuđenim odgovorima čiji rezultati imaju kvantitativni značaj i moguće ih je obrađivati, analizirati i uspoređivati (Lamza Posavec, 2021: 116; Milas, 2009: 395). U ovom istraživanju koristila se anketa sa zatvorenim pitanjima kako bi se utvrdila percepcija utjecaja uvjeta rada u novinarskim redakcijama na mentalno zdravlje novinara sedam najčitanijih hrvatskih portala s preko 30 % tjedne čitanosti prema podacima Reuters instituta (2020), a koje redom čine: Index.hr, 24sata online, Jutarnji online, Dnevnik.hr, Net.hr, Tportal.hr, Večernji online.

Sam broj novinara u svim nabrojanim redakcijama nije javno dostupan, a u *impresumima* na portalima Net.hr (2021), Tportal.hr (2021) i Index.hr (2021) navedeno je da je zaposleno minimalno 20 novinara iz čega bismo mogli dati okvirnu procjenu da populaciju koju ispituje činimo 140 novinara. Ipak, važno je napomenuti da novinari koji rade na honorarni ugovor i studenti vjerojatno nisu obuhvaćeni tim popisom. Isto tako, 24sata online, Jutarnji online, Dnevnik.hr i Večernji online dio su većih medijskih organizacija pa je pretpostavka da njihove *online* redakcije imaju i veći broj novinara. Nadalje, razlog odabira ovih novinara jest u tome što oni doživljavaju najveći pritisak vremena i najviše rukuju tehnologijom. Štoviše, nalazimo se u razdoblju pandemije koronavirusa, pa je i preporučljivo da se fizički kontakt izbjegava, a anketa će biti provedena *online* s pretpostavkom da su novinari koji rade na internetskim portalima informatički pismeniji od ostalih novinara.

Budući da je riječ o istraživanju manje i teže dostupne skupine, o kojoj, kao što je i ranije spomenuto, nema javno dostupnog potpunog popisa, do ispitanika se dolazi putem *snowball* uzorkovanja ili uzorka „snježne grude“. Taj se proces odvija na način da se najprije kontaktiraju članovi ili predstavnici pojedine skupine, u ovom slučaju novinara odabranih portala, a zatim se uz njihovu pomoć dolazi do drugih članove populacije koja se istražuje (Lamza Posavec, 2021: 163; Milas, 2009: 413).

3.1.4. Rezultati ankete

Online anketni upitnik od 27. svibnja do 13. lipnja 2021. godine ispunilo je 57 novinara, 34 žene (59, 6 %) i 23 muškarca (40, 4 %). Uzmemo li prethodnu procjenu ciljane populacije od 140 novinara, broj ispitanika s obzirom na osjetljivost teme i veličinu populacije može nam dati relativno dobar uvid u percepciju novinara o radnim uvjetima i njihovom utjecaju na mentalno zdravlje sedam najčitanijih portala. Više od polovice ispitanika čine novinari od 25 do 35 godina (52, 6 %), slijede novinari od 35 do 45 godina (17, 5 %), od 18 do 25 godina (14 %), od 45 do 55 godina (12, 3 %) i naposljetku novinari iznad 55 godina (2, 3 %). Ranije u pregledu literature spomenuto je u jednoj od anonimnih ispovijesti novinara da je poprilično teško steći ugovor na neodređeno u medijskim organizacijama (RF, 2020a), a o tome govore i rezultati u kojima samo 49, 1 % novinara ima ugovor za stalno, 21, 1 % radi preko studentskog ugovora, 17, 5 % zaposleno je honorarno, 7 % na određeno, a ostatak čine slobodni novinari u različitim oblicima radno-pravnih odnosa (5, 4 %).

H1: Novinari smatraju da se uvjeti rada u redakcijama negativno odražavaju na njihovo mentalno zdravlje.

Glavnu hipotezu možemo iščitati prema dominantnim vrijednostima u sljedećim česticama koje objedinjuju uvjete rada u novinarskim redakcijama i mentalno zdravlje novinara:

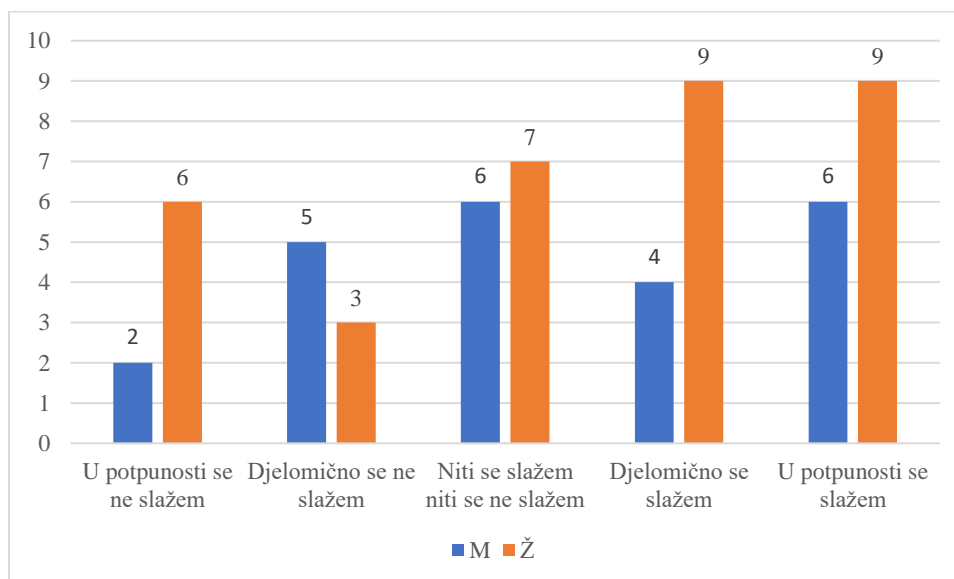
- (1) Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa.
- (2) Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao.
- (3) Osjetio/la sam sagorijevanje zbog učestale uporabe tehnologije na poslu.
- (4) Pandemija koronavirusa utjecala je na moje psihološko zdravlje.
- (5) Tijekom pandemije koronavirusa potražio sam psihološku pomoć.
- (6) *Mobbing* je negativno utjecao na moju sliku o meni (gubitak samopoštovanja).

Dok se sa tvrdnjama (1) i (4) ispitanici najčešće u potpunosti slažu (26, 32 %, 26, 32 %), s izjavom (3) se u podjednakoj mjeri u potpunosti i djelomično slažu (29, 82%), a s česticom (2) novinari na portalima najviše se djelomično slažu (35, 9 %). Nadalje, novinari najčitanijih portala u potpunosti se ne slažu da je *mobbing* negativno utjecao na njihov gubitak samopoštovanja (66, 67%), ali se u potpunosti ne slažu ni da su potražili psihološku pomoć za vrijeme trajanja pandemije koronavirusa (68,42 %) iako su prethodno izrazili da se u većini slučajeva u potpunosti slažu da je pandemija koronavirusa imala utjecaj na njihovo psihološko zdravlje. Možemo ustvrditi da je glavna hipoteza „H1: Novinari smatraju da se uvjeti rada u redakcijama negativno odražavaju na njihovo mentalno zdravlje.“ djelomično potvrđena jer kod prve četiri tvrdnje prevladavaju odgovori u kojima se novinari u potpunosti ili djelomično slažu s napisanim.

H2: Novinarke više ističu negativne utjecaje tehnologije na njihovo mentalno zdravlje u odnosu na novinare.

Drugu hipotezu ispitali smo pomoću tvrdnji u nastavku:

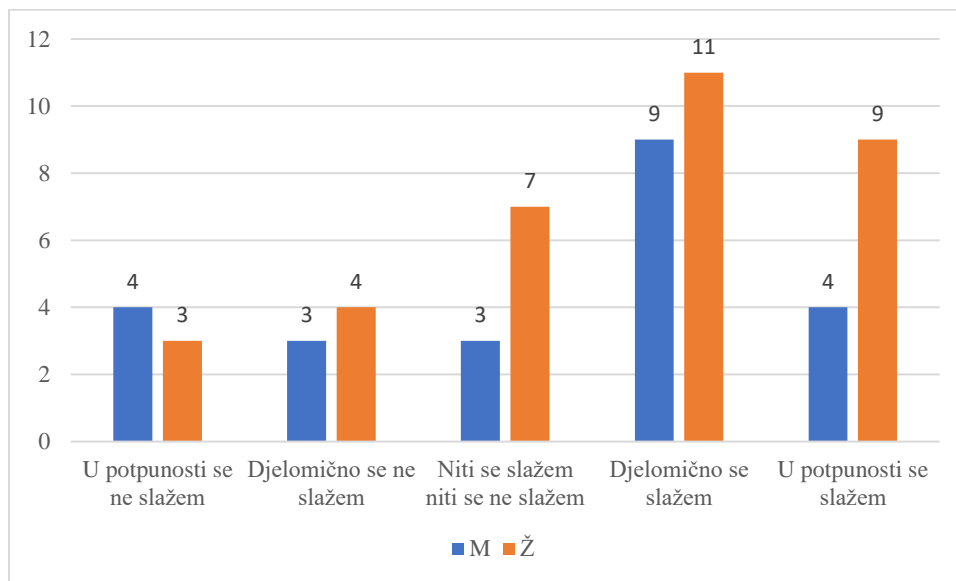
- (1) Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa.
- (2) Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao.

Slika 1. Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa.

Iz grafikona na slici 1. možemo iščitati da se ukupno devet novinarki u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom, jednak broj novinarki izjavilo je da se djelomično slaže s navedenom

tvrdnjom. Istovremeno, njihovih šestoro kolega u potpunosti se slaže da im pritisak vremena za obradu priča izaziva stres, a njih četvero djelomično se slaže s tom tvrdnjom.

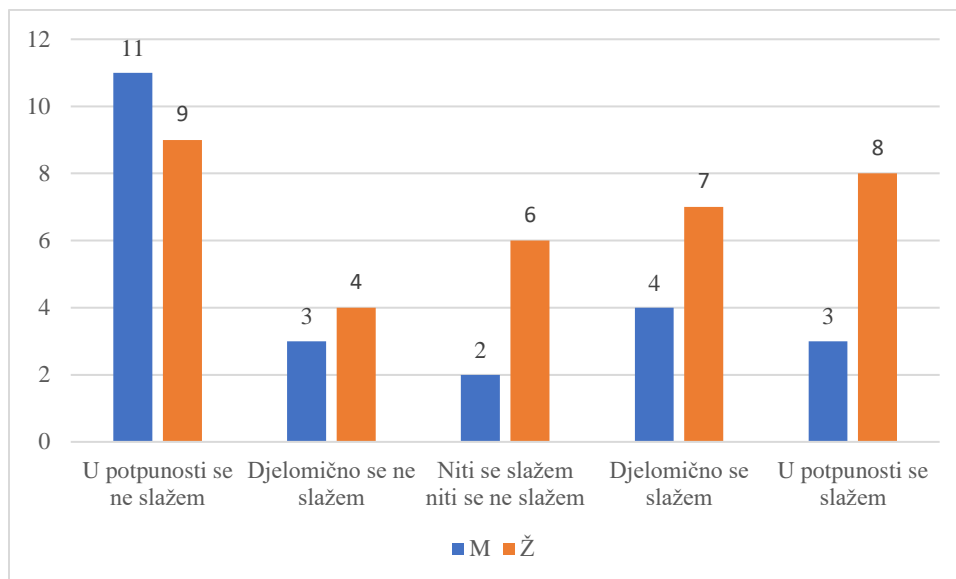
Slika 2. *Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao.*

Kod grafikona na slici 2. također više žena osjeća preopterećenost informacijama vezane uz posao koje primaju putem tehnologije, točnije, njih devet se u potpunosti slaže, a 11 novinarki na portalu djelomično se slaže s navedenom tvrdnjom. U oba grafikona veći je broj novinarki koje smatraju da tehnologija ima negativan utjecaj na njihovo zdravlje. Međutim, treba uzeti u obzir činjenicu da je omjer žena u istraživanju nešto veći. Stoga djelomično potvrđujemo hipotezu „H2: Novinarke više ističu negativne utjecaje tehnologije na njihovo mentalno zdravlje u odnosu na novinare.“.

H3: Pandemija koronavirusa rezultirala je osjećajem straha i neizvjesnosti podjednako kod novinara i novinarki u svim redakcijama.

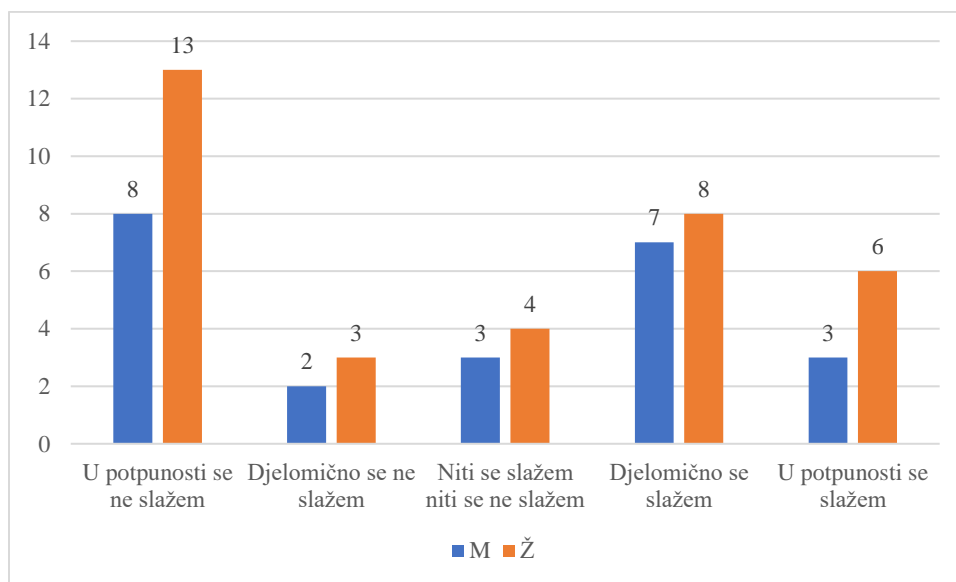
Treću hipotezu istražili smo pomoću navedenih tvrdnji:

- (1) U vrijeme trajanja pandemije koronavirusa strahovao/la sam da ću ostati bez posla.
- (2) Tijekom pandemije koronavirusa osjećao/la sam stres zbog neizvjesne financijske situacije.

Slika 3. U vrijeme trajanja pandemije koronavirusa strahovao/la sam da ću ostati bez posla.

Iz grafikona u slici 3. podaci nam ukazuju da su novinarke više strahovale od gubitka posla tijekom pandemije koronavirusa nego njihovi muški kolege. Dok se osam žena u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom, sedam novinarki djelomično se složilo s rečenicom u anketnom upitniku. Broj novinara koji su strahovali od gubitka posla za vrijeme pandemije koronavirusa nešto je manji, troje novinara se u potpunosti složilo s tvrdnjom, a četvero novinara se djelomično složilo s tvrdnjom.

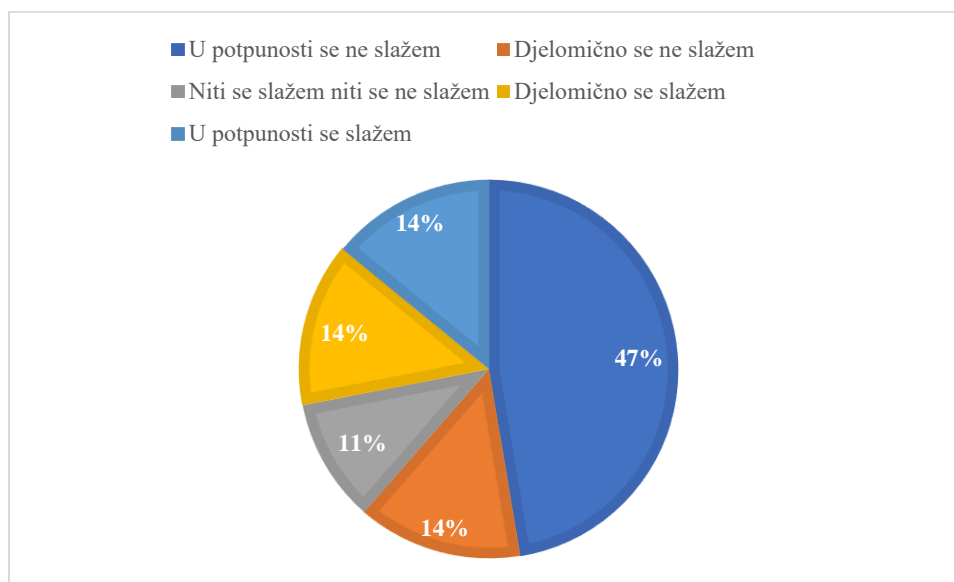
Slika 4. Tijekom pandemije koronavirusa osjećao/la sam stres zbog neizvjesne financijske situacije.

Slično kao i na prethodnoj tvrdnji, više je žena označilo da se u potpunosti ili djelomično slaže da su tijekom pandemije koronavirusa osjećale stres zbog neizvjesne financijske situacije, njih 14. Kod novinara je taj broj niži, 10 novinara se u potpunosti ili djelomično složilo s navedenom tvrdnjom. Postavljenu hipotezu „H3: Pandemija koronavirusa rezultirala je osjećajem straha i neizvjesnosti podjednako kod novinara i novinarki u svim redakcijama.“ smo djelomično opovrgnuli jer prema brojevima možemo vidjeti da su novinarki ipak više osjetile strah i neizvjesnost tijekom pandemije koronavirusa, ali kao i u prethodnoj hipotezi treba uzeti u obzir omjer muških i ženskih ispitanika.

H4: Većina novinara ističe kako je doživjela verbalno ili emocionalno zlostavljanje na radnom mjestu.

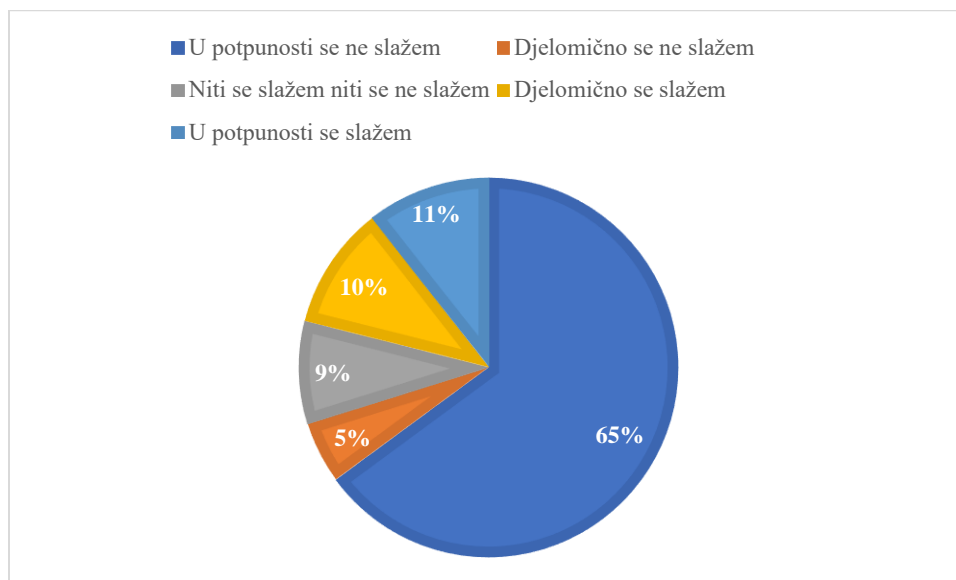
Za provjeru četvrte hipoteze koristili smo sljedeće čestice:

- (1) Doživio/jela sam vrijeđanje i omalovažavanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji.
- (2) Pretrpio/jela sam emocionalno zlostavljanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji („emocionalno zlostavljanje – prisilna socijalna izolacija poput zabrane kontaktiranja s drugim osobama, onemogućavanje nekome da izražava svoje mišljenje i potrebe, nepoštivanje prava i privatnosti druge osobe, prijetnje, ponižavanje, verbalno napadanje i zlostavljanje“).

Slika 5. Doživio/jela sam vrijeđanje i omalovažavanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji.

Iz prikaza na slici 5. uočavamo da postoje slučajevi vrijeđanja i omalovažavanja od nadređene osobe u novinarskoj redakciji jer se s tvrdnjom u potpunosti slaže 14 %, a jednak broj ispitanika djelomično se slaže s navedenom izjavom. Međutim, većina novinara, njih 47 % u potpunosti se ne slaže te se 14 % novinara djelomično ne slaže da su doživjeli bilo kakav oblik vrijeđanja ili omalovažavanje nadređene osobe.

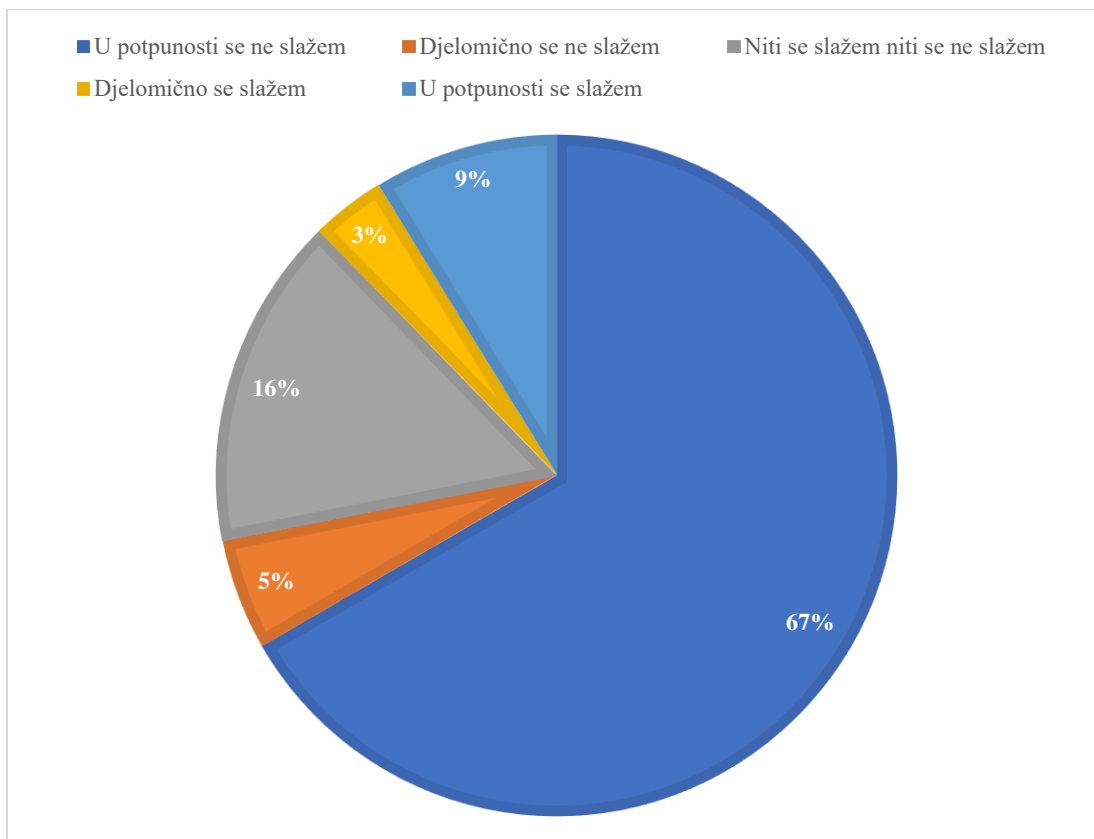
Slika 6. *Pretrpio/jela sam emocionalno zlostavljanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji (,emocionalno zlostavljanje – prisilna socijalna izolacija poput zabrane kontaktiranja s drugim osobama, onemogućavanje nekome da izražava svoje mišljenje i potrebe, nepoštivanje prava i privatnosti druge osobe, prijete, ponižavanje, verbalno napadanje i zlostavljanje“).*

U drugoj čestici je još i veći broj onih koji se u potpunosti ne slažu da su pretrpjeli emocionalno zlostavljanje od nadređene osobe u redakciji (65 %). Samo 11 % novinara u potpunosti se slaže da je iskusilo emocionalno zlostavljanje, a 10 % novinara djelomično se složilo s navedenom tvrdnjom. Hipotezu „H4: Većina novinara ističe kako je doživjela verbalno ili emocionalno zlostavljanje na radnom mjestu.“ možemo opovrgnuti jer je iz oba prikaza rezultata jasno vidljivo da većina novinara nije pretrpjela verbalno ili emocionalno zlostavljanje u redakciji od nadređene osobe. Međutim, treba uzeti u obzir istinitost samih odgovora zbog osjetljivosti postavljenih tvrdnji. Između svih navedenih čestica, one o *mobbingu*, a u koje potpadaju i dvije prethodno spomenute, bave se delikatnim problemima.

H5: Većina novinara ističe kako je iskustvo s *mobbingom* utjecalo na njihovu motivaciju i sliku o sebi.

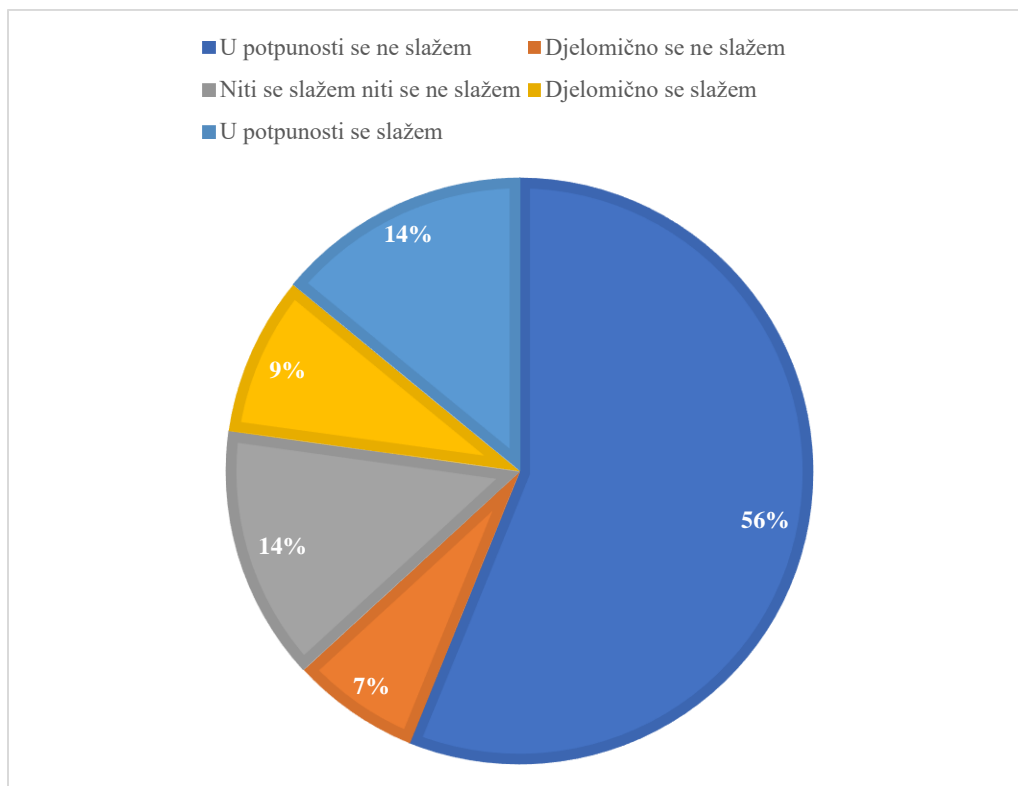
Kako bismo u anketnom upitniku ispitali petu hipotezu koristili smo dvije tvrdnje:

- (1) *Mobbing* je negativno utjecao na moju sliku o meni (gubitak samopoštovanja).
- (2) Izloženost *mobbingu* rezultirala je smanjenom željom i motivacijom za radom.

Slika 7. *Mobbing je negativno utjecao na moju sliku o meni (gubitak samopoštovanja).*

Od 57 ispitanih novinara, njih 9 % se u potpunosti složilo da je *mobbing* utjecao negativno na njihovu razinu samopoštovanja, 3 % novinara se djelomično slaže s tom tvrdnjom, ali dominira 67 % novinara koji se u potpunosti ne slažu da je *mobbing* imao negativan utjecaj na njihovu sliku o sebi.

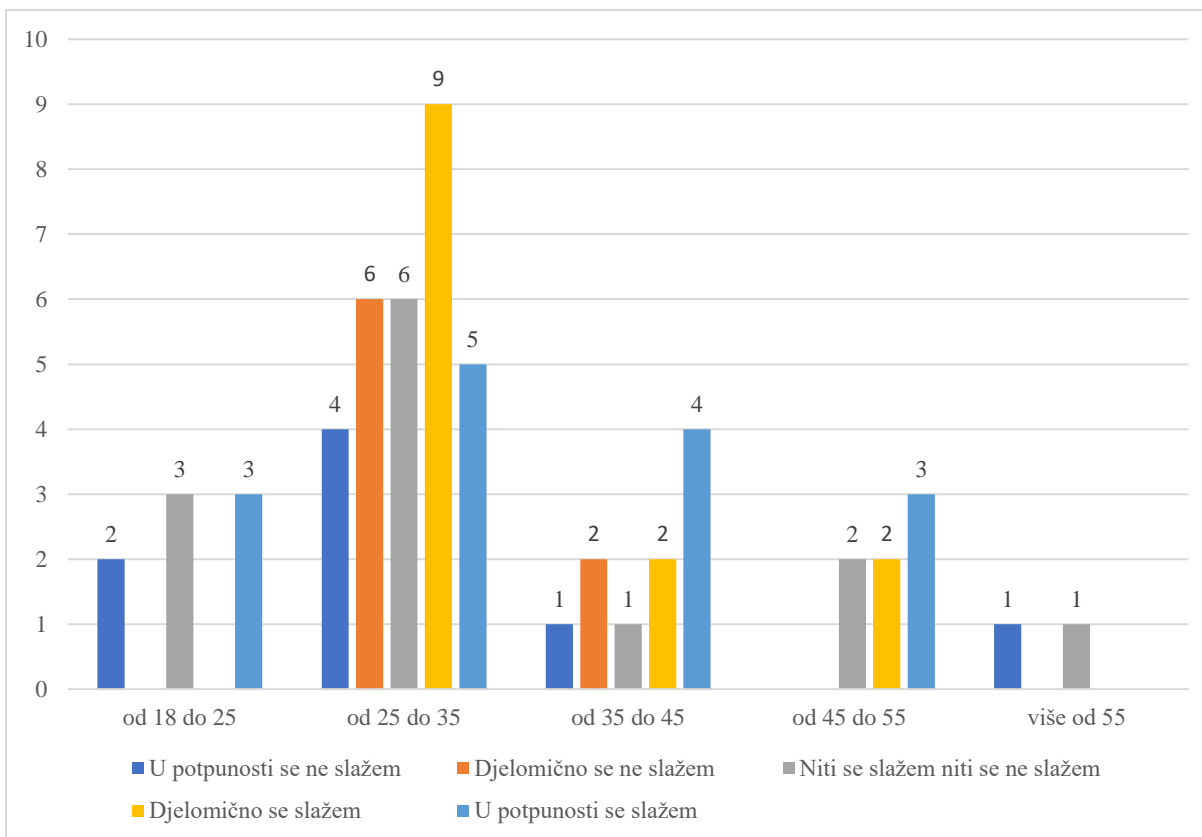
Slika 8. Izloženost mobbingu rezultirala je smanjenom željom i motivacijom za radom.

Slično kao i u prethodnom prikazu, iz slike 8 možemo iščitati da se više od polovice novinara, njih 56 %, u potpunosti ne slaže s tvrdnjom, njih 7 % se djelomično ne slaže, a tek 14 % se u potpunosti slaže i 9 % se djelomično slaže da je njihova izloženost *mobbingu* rezultirala samnjenom željom i motivacijom za radom. Iako smo hipotezu „H5: Većina novinara ističe kako je iskustvo s *mobbingom* utjecalo na njihovu motivaciju i sliku o sebi.“ opovrgnuli, broj novinara čije je iskustvo s *mobbingom* imalo utjecaja na njihovu motivaciju i samopouzdanje nije zanemariv.

H6: Novinari stariji od 45 godina smatraju da na njihovo mentalno zdravlje više utječe tehnologija nego što je to slučaj s novinarima mlađim od 45 godina.

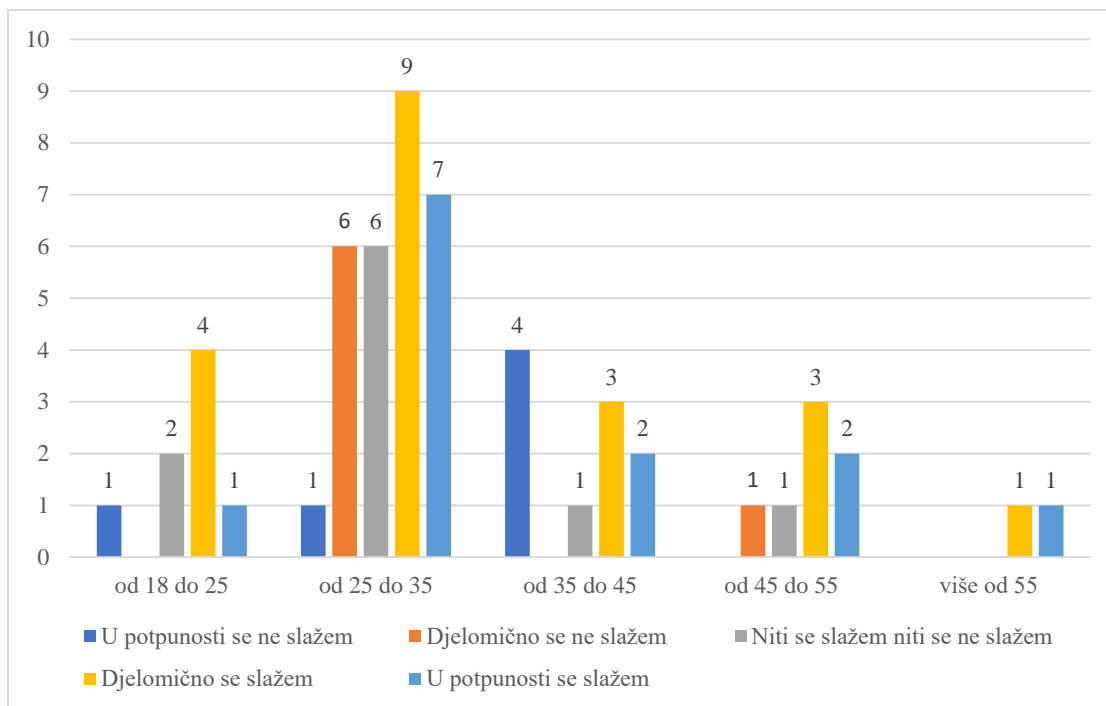
Za potrebe provjere šeste hipoteze naveli smo iduće čestice:

- (1) Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa.
- (2) Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao.

Slika 9. Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa.

Kad je riječ o stresu kod novinara izazvanom pritiskom vremena za obradu priča, najveći broj ispitanika od 25 do 35 godina se u potpunosti ili djelomično slaže da tvrdnja opisuje njihovu situaciju, slijede novinari od 35 do 45 godina te novinari od 45 do 55 godina, a namanje stresa doživljavaju novinari u dobnoj skupini od 18 do 25 godina i više od 55 godina.

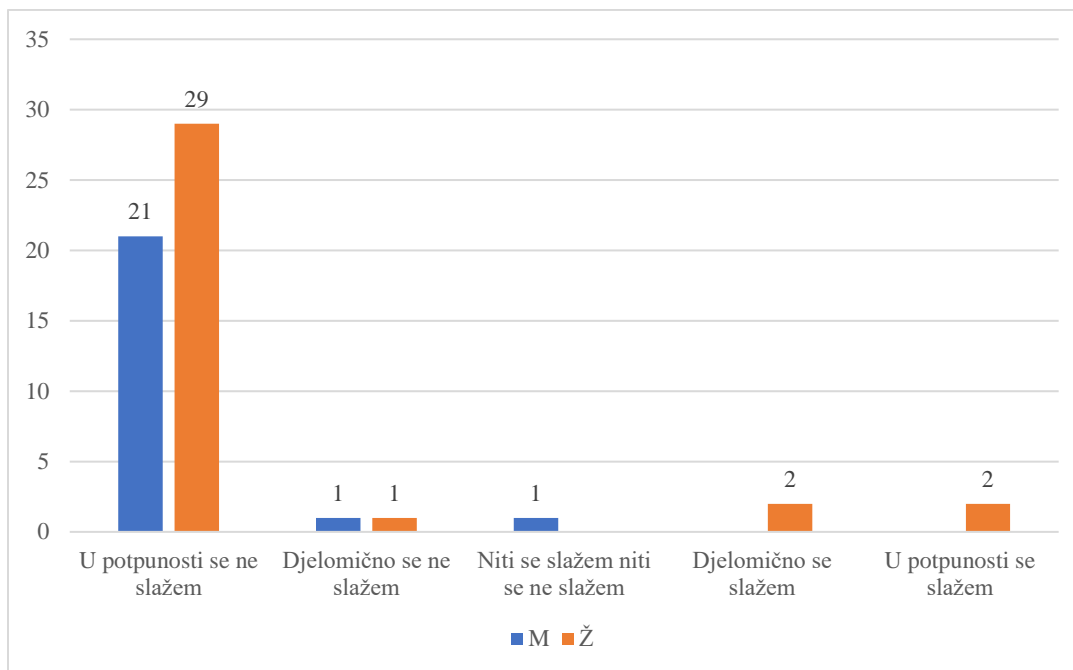
Slika 10. *Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao.*

Prema slici 10. vidimo da su najviše opterećeni informacijama ispitanici iznad 55 godina, slijede novinari od 45 do 55 godina, zatim oni od 25 do 35 godina te ispitanici od 18 do 25 godina i na začelju prema preopterećenosti informacijama su novinari u dobnoj skupini od 35 do 45 godina. S obzirom na rezultate hipotezu „H6: Novinari stariji od 45 godina smatraju da na njihovo mentalno zdravlje više utječe tehnologija nego što je to slučaj s novinarima mlađim od 45 godina.“ djelomično smo potvrdili, odnosno, odbacili jer oni iznad 45 ne osjećaju veći stres zbog pritiska vremena, ali ponajviše osjećaju opterećenost informacijama vezanima uz posao koje primaju putem tehnologije.

H7: Novinarke su u većoj mjeri doživjele seksualno uznemiravanje na poslu u odnosu na novinare.

U svrhu ispitivanja sedme hipoteze analizirani su odgovori na tvrdnju u nastavku:

- (1) Doživio/jela sam seksualno uznemiravanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji (seksualno uznemiravanje - neželjena spolna ponašanja koja nužno ne uključuju fizički dodir, a osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj te izazivaju osjećaj srama).

Slika 11. Doživio/jela sam seksualno uznemiravanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji (seksualno uznemiravanje - neželjena spolna ponašanja koja nužno ne uključuju fizički dodir, a osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj te izazivaju osjećaj srama).

Iz slike 11. vidimo da su se četiri novinarki u potpunosti ili djelomično složile da su doživjele seksualno uznemiravanje od nadređene osobe u redakciji naspram nijednog muškarca što potvrđuje postavljenu hipotezu.

3.2. Kvalitativna metodologija

3.2.1. Ciljevi istraživanja i istraživačka pitanja

Dok su glavni ciljevi istraživanja za dubinske intervjuje bili ispitati utjecaj uvjeta rada u Hrvatskoj na mentalno zdravlje i istražiti pravne okvire *mobbinga* u Hrvatskoj, specifični ciljevi istraživanja posredstvom dubinskih intervjuja su:

- ispitati utjecaj tehnologije na mentalno zdravlje novinara u svakodnevnom radu
- istražiti učinke pandemije koronavirusa na mentalno zdravlje u svakodnevnom radu
- istražiti kako izloženost *mobbingu* na radnom mjestu utječe na mentalno zdravlje
- utvrditi učestalost *mobbinga* u Hrvatskoj
- istražiti postoji li praksa podizanja tužbi vezano uz vršenje *mobbinga*
- utvrditi kakav je pravni položaj novinara u slučaju tužbi kojima su izloženi

Istraživačka pitanja:

- Kako tehnologija utječe na mentalno zdravlje novinara u svakodnevnom radu?
- Kako je pandemija koronavirusa utjecala na mentalno zdravlje u svakodnevnom radu?
- Kakva su iskustva hrvatskih zaposlenika s mobbingom na radnom mjestu?
- Kako mobbing na radnom mjestu utječe na mentalno zdravlje pojedinaca?
- Kakva je praksa podizanja tužbi vezano za iskustva s mobbingom?
- Kakav je pravni položaj novinara u slučaju tužbi kojima su izloženi?

3.2.2. Dubinski intervjui

Lamza Posavec (2021: 88) intervju definira kao: „...razgovor između dvoje (ili više) ljudi tijekom kojega, u skladu s planiranom svrhom, jedna osoba usmjerava komunikaciju s pomoću pitanja na osnovi kojih bi mogla doznati potrebne informacije, a druga na pitanja odgovara“. Pored ranije spomenute metode ankete, intervju je jedna od učestalije korištenih metoda za prikupljanje informacija o stavovima, mišljenjima i ponašanjima pojedinaca. Prema obliku, može se podijeliti na nestrukturirani ili slobodni intervju, polustrukturirani intervju i strukturirani ili standardizirani intervju. Dok je prvi oblik sličan običnom razgovoru i ne postoji zadani tijek izvođenja te je jedino jasno definiran cilj razgovora, u polustrukturiranom intervjuu voditelj postavlja pitanja prema prethodno definiranim temama. Naposljetku, strukturirani ili standardizirani intervju u potpunosti je planiran proces gdje se svim ispitanicima postavljaju ista pitanja, istim redom i na jednak način. Također, prva dva oblika intervjua ubrajamo u kvalitativnu metodologiju, a treći, standardizirani intervju, dio je kvantitativne metodologije (Lamza Posavec, 2021: 88-92).

U ovome istraživanju odabran je polustrukturirani intervju jer je prikladan za istraživanja u kojima istraživač zna manje o odabranoj temi od ispitanika (Lamza Posavec, 2021: 90). Osim toga, suprotno od strukturiranog intervjua, u kojem je jasno definirano što se želi istražiti, nestrukturirani i polustrukturirani intervjui namjenjeni su za dublji uvid u nedovoljno istražena područja (Milas, 2009: 586-587). U kvalitativnom istraživanju korištena je metoda dubinskog intervjua kako bi specijalizirani pojedinci doprinijeli stručnim informacijama i svojim iskustvima o utjecaju uvjeta rada novinara na mentalno zdravlje i pravnim okvirima u slučaju *mobbinga*.

Proveden je dubinski intervju s psihologinjom i psihoterapeutkinjom Anamariom Blažić na temu utjecaja tehnologije, *mobbinga* i koronavirusa na mentalno zdravlje. Blažić od 2004. ima vlastitu privatnu psihološku praksu, držala je radionice i predavanja na temu djelotvorne poslovne

komunikacije i sprječavanja *mobbinga*, a nudi i konzultantske usluge koje uključuju stručne edukacije za organizacije na temu promjene komunikacijskih obrazaca, poboljšanja međuljudskih odnosa osoba uključenih u timove te antistres program. Također, provodi i radionice sa srednjoškolskim učenicima i profesorima u okviru projekata Društva za kibernetiku psihoterapije te podučava buduće psihoterapeute u okviru međunarodno priznate Škole za kibernetiku i sistemske psihoterapiju u Rijeci (Biografija, 2021).

Drugi dubinski intervju proveden je s odvjetnicom Suzanom Blanušom, pravnicom Udruge za pomoć i edukaciju žrtava *mobbinga*, koja u sklopu udruge pruža pravno savjetovanje žrtvama *mobbinga* te je upoznata s pravnim okvirima te učestalosti i uspješnosti takvih tužbi u Hrvatskoj.

3.2.3. Nalazi dubinskog intervjua

Kad je riječ o utjecaju tehnologije na mentalno zdravlje, psihologinja i psihoterapeutkinja Anamaria Blažić naglašava kako tehnologija sama po sebi nije štetna, upravo suprotno. Korištenje tehnologije u edukaciji djeci na jednostavniji način objašnjava i približava svijet u kojem žive, a isto smatra i za primjenu tehnologije u poslovnom okruženju. Tehnologija predstavlja nadogradnju i olakšava obavljanje zadataka na radnom mjestu, ali Blažić nadodaje da:

„...ako je posao taj u kojemu ste stalno zaokupljeni tim ekranima i to vam je izvor vaše egzistencije i prihoda da je moguće čisto na nekakvom medicinskom ili fiziološkom smislu da utječe na moje zdravlje. To onda možda utječe i na moje psihičko zdravlje. Ako moram cijeli dan sjediti u ovoj poziciji, ne maknuti se, biti fokusirana na neki mali prostor koji je virtualan i raditi stvari koje mi možda nisu zanimljive, onda će utjecati na moje psihičko zdravlje jer ako čovjek ima neki *feeling* da ono što radi je bezveze, glupo, besmisleno, nema nikakvu onu dublju svrhu onda dolazi često i do zasićenja. To zasićenje ili nemogućnost da se koncentriramo dobro, ustvari, utječe i na neke naše reakcije i onda jasno može utjecati i na naše mentalno zdravlje.“

Pretjerano korištenje tehnologije može dovesti do sagorijevanja uz koje se veže preopterećenost informacijama putem elektroničke pošte, poruka i poziva te ovisnost o tehnologiji u redakcijama portala pri izvršavanju zadataka. Shodno tome, u dubinskom intervjuu Blažić pojašnjava na koji se način cjelodnevni rad novinara na portalima posredstvom tehnologije može odraziti na njihovo mentalno zdravlje:

„Ovi poslovi koji su danas, a koji su povezani uz neko korištenje tehnologije, kompjutera, interneta, itd., gdje ti možeš dobiti mail u pol' noći i očekuje se od tebe da u pol' noći i kvarat taj mail bude nazad poslan i onda je tu problem, jasno je da ljudi ne mogu funkcionirati ni u tom poslu od nula

do 24. Da nekakav ritam koji ljudi onda izgube, ako govorimo o nekom radnom ritmu, da nemaju radno vrijeme, da nemaju nekako to ograničeno nego se od njih očekuje maksimalno uz minimum, najvjerojatnije, plaćanja i veliku odgovornost za ono što će oni raditi, ako govorimo o novinarima onda ustvari govorimo o tome da je sagorijevanje totalno prirodna stvar koja se događa i dobro da se događa jer da ne bi bilo simptoma sagorijevanja ljudi ne bi ni zaustavili se.“

Opisuje sagorijevanje kao prirodni mehanizam tijela koji nam šalje upozorenje da nešto s nama nije u redu, ali da ljudi imaju posebnu sposobnost ignoriranja takvih alarma pa dolazi do napadaja panike te osobe imaju osjećaj da ne mogu udahnuti zrak ili da će pasti u nesvijest. Blažić ignoriranje vidi kao najveći problem jer ljudi često pokušavaju sanirati problem kratkoročnim rješenjem umjesto da promjene navike pa se onda takve situacije iznova ponavljaju. Navodi da je i svaka osoba odgovorna za vlastito mentalno zdravlje:

„Dakle, ako ja mislim da ono što radim ne utječe dobro na moje psihičko ili fizičko zdravlje, ja sam odgovorna za sebe i da kažem: „Okej, idem sad mijenjati nešto, idem čuvati ovce na Velebit ako mi ovo ne odgovara“. Svatko je za sebe odgovoran. Mislim da na početku, na onom prvom pitanju „Jesmo li mi svjesni vlastitog mentalnog zdravlja?“ pa ja mislim da još ne znamo puno toga i da ljudi onda umjesto da čuju te signale vlastitog nezadovoljstva ili besmisla u odnosu na ono što rade ne mijenjaju, pa ne moraš to raditi.“

Isto tako, Blažić napominje da su, iako se svijest o mentalnom zdravlju mijenja, ljudi u Hrvatskoj nedovoljno educirani o mentalnom zdravlju te ističe važnost implementacije psihologije u obrazovni sustav, osobito u praktičnom obliku gdje psiholog u ulozi savjetnika kontinuirano ne prati samo akademsko, već i emocionalno stanje djeteta. Također, izostanak edukacije o mentalnom zdravlju pokazao se problematičnim za vrijeme aktualne pandemije koronavirusa čije posljedice na mentalno zdravlje zasad još nisu sasvim poznate:

„...ne znam da li je netko baš napravio nekakvo istraživanje iz tog područja sa nekim promjenama koje su se događale. Naravno, ne samo o mentalnom zdravlju nego o općenito percepciji ljudi o vlastitom zdravlju i zdravlju drugih ljudi jer nikada još, koliko se ja sjećam, a imam 55 godina, nije bilo ovakve situacije ikada. Dakle, ta neka slična situacija koja se događala za vrijeme tamo negdje možda sedamdesetih godina bila je epidemija velikih boginja kada su isto ljudi bili prilično uplašeni oko toga, ali onda je to imalo veze i sa nekakvim rješenjima koja su tada isto bila u obliku cjepiva. Ovo što se danas događa je, po meni, jasno pokazatelj koliko mi malo općenito znamo o mentalnom zdravlju.“

Osim tehnologije i pandemije koronavirusa, utjecaj na mentalno zdravlje u poslovnom okruženju može imati *mobbing*. Blažić u intervjuu spominje da se u svojoj privatnoj praksi susrela s nekoliko žrtava *mobbinga*, odnosno, ona ga naziva *bullyingom*. Dok *mobbing* definira kao udruživanje više osoba na jednakoj hijerarhijskoj razini koji na neki način izoliraju jednog kolegu koji je često ambiciozniji, posjeduje određene talente i ima razvijenu radnu etiku, *bullying* je prema Blažić kada nadređena osoba zlostavlja zaposlenika koji je podređen ponekad i bez ikakvog razloga ili iz istih razloga zbog kojih se događa i *mobbing*. Naglašava i da takva vrsta nasilja može imati katastrofalne posljedice na sliku o sebi i samopoštovanje žrtve:

„Od toga da se propituju sami o sebi i vlastitim kompetencijama, znanju, ...imaju možda tu potrebu s nekime podijeliti te stvari, onda možda imaju osjećaj da dosađuju svima kako su nezadovoljni, kako im nije dobro: „Pa budi zadovoljan, vidiš da nema posla. Ajde izdrži još malo.“, itd. Dakle, jasno ako čovjek drži u sebi stalno nekakve stvari, a da nema adekvatnu komunikaciju onda je to stvarno pogubno za psihičko zdravlje osobe jer onda taj osjećaj osamljenosti, bespomoćnosti, da ti nitko ne može pomoći, da si ti sam na svijetu je u principu psihološki najteža okolnost.“

Pravnica Udruge za pomoć i edukaciju žrtava *mobbinga*, Suzana Blanuša, pojašnjava kako se u pravnoj praksi utvrđuje da je počinjen *mobbing*:

„...da bi utvrdili da li se radi o *mobbingu* moraju biti ispunjeni svi elementi *mobbinga*: mora postojati žrtva i zlostavljač, moraju postojati radnje *mobbinga* (svjesno ili nesvjesno ponašanje *mobbera*/zlostavljača prema žrtvi), mora se događati na radnom mjestu, kontinuirano se ponavljati u dužem vremenskom periodu, uzrokovati povredu dostojanstva radnika, kod radnika/žrtve uzrokovati strah ili neprijateljsko ili ponižavajuće ili uvredljivo okruženje s ciljem uklanjanja radnika/žrtve s radnog mjesta ili da jednostavno postoji bolesna želja za izživljavanjem i ponižavanjem radnika/žrtve.“

Nadalje, Blanuša je istaknula i da se velik broj žrtava *mobbinga* ne odluči na sudsku tužbu zbog: „straha od gubitka radnog mjesta, troškova postupka, trajanja sudskog postupka, nemogućnosti dokazivanja radnji *mobbinga*, straha od etikete „problematičnog radnika“ kod traženja novog zaposlenja, nepovjerenja u sustav pravosuđa, narušenog zdravstvenog stanja i dr.“. Dodatan problem predstavlja i činjenica da je *mobbing* teško dokazati bez materijalnih dokaza ili iskaza svjedoka:

„Kao i za bilo koji drugi sudski postupak pa tako i ta ovaj važna je dobra priprema posebno u dijelu koji se tiče dokazivanja u sudskom postupku. Radnik je u ulozi tužitelja i teret dokazivanja je na njemu i tu u praksi najčešće nastaje problem. Veliki broj radnika odluči se ne pokrenuti sudski

postupak upravo zbog dokazivanja radnji *mobbinga* za koje moraju imati materijalne dokaze ili personalne dokaze odnosno svjedoke. Naime, svjedoci su važan dio dokazivanja radnji *mobbinga* i to često izostane jer se drugi kolege i kolegice teško odlučuju svjedočiti u korist radnika koji je pokrenuo sudski postupak iz straha od gubitka radnog mjesta, straha da će imati negativne posljedice na radnom mjestu, od straha da će oni postati žrtve *mobbinga*, straha za egzistenciju njihove obitelji i dr.“

Smatra i kako se u medijima nedovoljno informira o *mobbingu*, a kada se i izvještava riječ je o slučajevima u većim organizacijama koje bi mogle biti zanimljive javnosti. Na pitanje o postojanju tužbi novinara u Hrvatskoj koji tuže medijske organizacije zbog vršenja *mobbinga*, Blanuša je odgovorila potvrdno. Budući da se radi o postupcima koji se trenutno vode, nije bila u mogućnosti dati više informacija o slučajevima.

4. Interpretacija rezultata istraživanja

Ideja o boljim radnim uvjetima i dobrobiti zaposlenika sve je veći prioritet poslodavaca što zbog činjenice da i njima takav pristup smanjuje troškove, a što zbog želje za zdravom i produktivnijom atmosferom i boljim imidžom organizacije. Nažalost, taj se trend nije prenio na sve vrste organizacija. Medijske organizacije i dalje promoviraju kulturu neprestanog rada, dostupnosti izvan radnog vremena, kratkih rokova koje, između ostalog, dovode do sagorijevanja, osjećaja stresa, preopterećenosti informacijama, a uz ignoriranje i nebrigu o mentalnom zdravlju mogu se razviti i fizičke manifestacije. Ipak, nazire se određeni pomak jer među novinarima u anketi postoje oni koji su potražili psihološku pomoć tijekom pandemije koronavirusa te je čak bilo redakcija koje su svojim novinarima organizirale psihološku pomoć za vrijeme pandemije.

Osim što je anketa među novinarima sedam najčitanijih portala u Hrvatskoj pokazala da postoji djelomično negativna percepcija utjecaja uvjeta rada novinara na mentalno zdravlje novinara, ukazala je i na brojne druge probleme. Posebno je poražavajuće da uopće postoje novinari koji su pretrpjeli omalovažavanje, vrijeđanje, emocionalno zlostavljanje, prijetnje i ucjene, pa čak i fizički napad od strane nadređene osobe. Štoviše, anketa je utvrdila da se u novinarskim redakcijama odvija i seksualno uznemiravanje, četiri novinarke od 57 ispitanika u potpunosti ili djelomično su se složile da su doživjele seksualno uznemiravanje na radnom mjestu od strane nadređenih. Međutim, ti nas podaci ne bi trebali čuditi jer prema najnovijem hrvatskom istraživanju o seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu u kojem je sudjelovalo 448 osoba, čak 71, 36 % ispitanika, među kojima i 16 muškaraca, odgovorilo je potvrdno na pitanje o spolnom

uznemiravanju (Bonacci Skenderović, 17- 21).

Psihologinja Blažić i pravnica Blanuša u svojim dubinskim intervjuima su iz područja u kojima djeluju pobliže pojasnile kakav utjecaj *mobbing* na žrtvu može imati. Blažić je napomenula da se osobe koje su doživjele *mobbing* često mogu osjećati usamljeno, da zlostavljanje na radnom mjestu traje ponekad mjesecima i godinama prije nego što se osoba obrati za psihološku pomoć, a tada je već njihovo samopouzdanje i slika o sebi poprilično negativna i narušena. Često žrtve preispituju same sebe, počinju se kriviti i misliti da nešto s njima nije u redu. Također, ako i požele podići tužbu kako bi barem dobili pravnu zadovoljštinu, na tom putu ih čekaju brojne prepreke. Većina žrtvi *mobbinga* radije promjeni radno mjesto, a oni koji to ne učine ne podižu tužbe zbog straha od otkaza, troškova sudskog postupka, trajanja suđenja i brojnih drugih razloga. Blanuša je ukazala da *mobbing* kao i ostala kaznena djela na sudu mora biti potkrepljen dokazima, bilo materijalnim ili u obliku svjedoka. Problem nastaje kada drugi zaposlenici iste organizacije ne žele svjedočiti u korist radnika zbog straha za svoju egzistenciju i ugled. Blažić je podijelila i kako se brojni zaposlenici izvan radnog vremena žale i dijele iskustva *mobbinga*, ali kada je vrijeme da nešto kažu u vezi toga ili daju potporu kolegi koji se usudio progovoriti, većina šuti.

5. Zaključak

Kao što je općepoznato, prvi korak u rješavanju svakog problema jest razgovor o problemu. Iako uvjeti rada u novinarstvu i mentalno zdravlje novinara, ali i *mobbing* koji se događa iza zatvorenih vrata redakcija nisu najjednostavnije teme, na probleme treba ukazivati, istraživati ih i mijenjati sustav iznutra. Iz komunikacije s novinarima tijekom provedbe ankete jasno se vidjelo da novinari žele da se i njima napokon postave pitanja, a da će na njih rado priložiti svoje odgovore.

Međutim, anketa provedena u sklopu ovog diplomskog rada provedena je u relativno kratkom vremenskom razdoblju – dva tjedna. Treba uzeti u obzir i činjenicu da ne postoji mjesto ili baza podataka na kojem su svi novinari objedinjeni te dolazak do novinara koji su zaposleni u sklopu sedam najčitanijih portala u Hrvatskoj nije bio jednostavan. Osim novinara do kojih je bilo moguće izravno ostvariti kontakt te ih zamoliti da i sami ispune, a zatim i prosljede anketu kolegama iz redakcije, velika količina vremena uložena je u kontaktiranje brojnih osoba pod pretpostavkom da mogu pomoći da se dođe do populacije koja se istražuje. Tijekom provedbe ankete najuspješnije se pokazalo izravno kontaktiranje novinara i njihovih poznanika, manje uspješnim pokazale su se brojne grupe u kojima je anketa objavljena, a koje okupljaju određen broj novinara.

Nadalje, vrijeme u kojem se anketa odvijala zasigurno je imala utjecaj na odaziv novinara. Pandemija koronavirusa, kao što je spomenuto u istraživanjima provedenim na globalnoj (Posetti, Bell, Brown, 2021) i lokalnoj (Zovko, Sever, 2020) razini među novinarima, dovela je do otpuštanja novinara i stavila brojne novinare u poziciju da se moraju boriti za svoju egzistenciju te im je rješavanje ove ankete moglo potencijalno naštetiti. Štoviše, sama osjetljivost teme koju anketa ispituje i stigme povezane s mentalnim zdravljem prvo među Hrvatima, a onda i među novinarima, ali i nemogućnosti da se anketa proslijedi redakcijama zbog pitanja koja uključuju osobe nadređene novinarima, broj ispitanika i sami nalazi istraživanja ohrabrujući su za sva daljnja istraživanja koja će se baviti ovom i sličnim tematikama u kojima se novinare izravno pita za njihovu percepciju. Upravo će takva istraživanja pomoći da se o problemima u profesiji započne dijalog, a onda s vremenom da se i ponude adekvatna rješenja i potaknu prijeko potrebne promjene.

Literatura

Znanstveni članci:

- (1) Aoki, Y., Malcolm, E., Yamaguchi, S., Thornicroft, G., Henderson, C. (2012) „Mental illness among journalists: A systematic review“, *International Journal of Social Psychiatry*, sv. 59 (4): 377–390.
- (2) Bilić, P., Furman, I., Yildirim, S. (2018) „The Refugee Crisis in the Croatian Digital News: Towards a Computational Political Economy of Communication“, *The Political Economy of Communication*, sv. 6 (1): 59–82.
- (3) Bonacci Skenderović, D. (2021) „Na poslu želim da me se doživljava profesionalno!“, *Istraživački izvještaj o spolnom uznemiravanju na radnome mjestu u Hrvatskoj*, Zagreb.
- (4) Car, V., Leaković, K., Stević, A., Stipović, J. (2017) „Žene i muškarci u televizijskim vijestima: glasovi nejednake vrijednosti“, *Medijske studije*, 23 (1): 73–100.
- (5) Ciboci, L. (2018) „Medijska pismenost učenika osmih razreda u Zagrebu“, *Medijske studije*, sv. 9 (17): 23–46.
- (6) Cohen, N. S. (2019) „At Work in the Digital Newsroom“, *Digital Journalism*, 7(5): 571–591.
- (7) Đukanović, Lj. (2009) „Stres i zlostavljanje na radu u hrvatskoj legislativi“, *časopis Sigurnost*, 51 (2): 113–119.

- (8) Everbach, T., Flournoy, C. (2007) „Women Leave Journalism For Better Pay, Work Conditions“, *Newspaper Research Journal*, sv. 28 (3): 52–64.
- (9) Feinstein, A., Audet, B., Waknine, E. (2013) „Witnessing images of extreme violence: a psychological study of journalists in the newsroom“, *Journal of the Royal Society of Medicine Open*, 5 (8): 1-7.
- (10) Feinstein, A., Owen, J., Blair, N. (2002) „A Hazardous Profession: War, Journalists, and Psychopathology“, *The American Journal of Psychiatry*, 159 (9): 1570-1575.
- (11) Folnegović Šmalc, V. (2010) „Posttraumatski stresni poremećaj“, *Specijalizirani medicinski dvomjesečnik Medix*, sv. 16 (89/90): 134-137.
- (12) Grbeša, M. (2020) „Communicating COVID-19 Pandemic“, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, sv. 17 (1): 57-78.
- (13) Gunawana, J., Juthamane, S., Aunguroch, Y. (2020) „Current Mental Health Issues in the Era of Covid-19“, *Asian Journal of Psychiatry*, sv. 51, <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102103>
- (14) Gupta, A. K., Sahoo, S., Mehra, A., Grover, S. (2020) „Psychological impact of ‘Lockdown’ due to COVID-19 pandemic in Nepal: An online survey“, *Asian Journal of Psychiatry*, sv. 51, <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102243>
- (15) Harro-Loit, H., Josephi, B. (2020) „Journalists’ Perception of Time Pressure: A Global Perspective“, *Journalism Practice*, sv. 14(4): 395-411.
- (16) Higgins-Dobney, C. L. (2020) „News Work: The Impact of Corporate-implemented Technology on Local Television Newsroom Labor“, *Journalism Practice*, 00(0):1-17, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1464884919829647>
- (17) Hromadžić, H., Popović, H. (2010) „Aktivne medijske publike: razvoj koncepta i suvremeni trendovi njegovih manifestacija“, *Medijska istraživanja*, sv. 16(1): 97-111.
- (18) Hui Ching Chua, E. (2019) „The journalist’s new job: Digital technologies and the reader-less quality of contemporary news production“, *Etnography*, 20 (2):184-204.
- (19) Jaakkola, M. (2020) „Journalists as Media Educators: Journalistic Media Education as Inclusive Boundary Work“, *Journalism Practice*, sv. 0(00):1–21, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2020.1844040>
- (20) Jokoš, I., Kanižaj, I. (2012) „Percepcija novinarske profesije studenata novinarstva i komunikologije na Sveučilištu u Zagrebu“, *Medijske studije*, sv. 3 (5): 102–117.

- (21) Kanižaj, I., Skoko, B. (2010) „Mitovi i istine o novinarskoj profesiji – imidž novinara u hrvatskoj javnosti“, *Medijske studije*, sv. 1 (1-2): 20–39.
- (22) Kester, B., Prenger, M. (2021) „The Turncoat Phenomenon: Role Conceptions of PR Practitioners Who Used To Be Journalists“, *Journalism Practice*, sv. 15 (3): 420-437.
- (23) Lathabhavan, R., Griffiths, M. (2020) „First case of student suicide in India due to the COVID-19 education crisis: A brief report and preventive measures“, *Asian Journal of Psychiatry*, sv. 51, <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102202>
- (24) Lück, J., Schultz, T., Simon, F., Borchardt, A., Kieslich, S. (2020) „Diversity in British, Swedish, and German Newsrooms: Problem Awareness, Measures, and Achievements“, *Journalism Practice*, sv. 0(00):1-21, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2020.1815073>
- (25) Maier, C., Laumer, S., Eckhardt, A. (2015) „Information technology as daily stressor: pinning down the causes of burnout“, *Journal of Business Economics*, sv. 85 (4): 349–387.
- (26) Mamuna, M. A., Griffiths, M. D. (2020) „First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies“, *Asian Journal of Psychiatry*, sv. 51, <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102073>
- (27) Maniou, T. A., Stark, A., Touwen C. J. (2020) „Journalism Training Beyond Journalism Schools“, *Journalism & Mass Communication Educator*, sv. 75 (1): 33–39.
- (28) Martinoli, A. (2016) „Digitalna medijska publika – nova očekivanja, nove navike“, *In Medias Res – časopis fiziofije medija*, sv. 5(8): 1269-1284.
- (29) Naguy, A., Moodliar-Rensburg, S., Alamiria, B. (2020) „Coronaphobia and chronophobia – A psychiatric perspective“, *Asian Journal of Psychiatry*, sv. 51, <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102050>
- (30) Ninaus, K., Diehl, S., Terlutter, R., Chan, K., Huang, A. (2015) „Benefits and stressors – Perceived effects of ICT use on employee health and work stress: An exploratory study from Austria and Hong Kong“, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, sv. 10 (1): 1-15.
- (31) Organista, N., Mazur, Z. (2020) „“You either stop reacting or you don’t survive. There’s no other way”: the work experiences of Polish women sports journalists“, *Feminist Media Studies*, sv. 20 (8): 1110-1127.

- (32) Ostrički, I. (2017) „Medijski tekst kao pokretač digitalnih gomila“, *In Medias Res – časopis fiziofije medija*, sv. 6(10): 1601-1627.
- (33) Pavlik, J. (2000) „The Impact of Technology on Journalism“, *Journalism Studies*, sv. 1(2): 229–237.
- (34) Perišin, T., Mlačić, P. (2014) „Studij novinarstva: Digitalni kurikulum za digitalno novinarstvo“, *Medijska istraživanja*, sv. 20 (1): 25–43.
- (35) Pražetina Kaleb, R. (2012) „Oblici mobinga i sudska zaštita žrtava mobinga“, *Policajska sigurnost*, sv. 21 (4): 823–836.
- (36) Soyly, A., Snider Campbell, S. (2012) „Physical and emotional stresses of technology on employees in the workplace“, *Journal of employment counseling*, sv. 49 (3): 130-139.
- (37) Stamenković, S., Milenković, V. (2014) „Novinarstvo između služenja javnosti i povlađivanja ukusu publike“, *In Medias Res – časopis fiziofije medija*, sv. 3(5): 630-648.
- (38) Sušić, A., Kolić Stanić, M., Jurišić, J. (2016) „Uvriježena mišljenja o hrvatskim novinarima na provjeri kod stručnjaka za odnose s javnošću“, *Medijske studije*, sv. 7 (13): 120–134.
- (39) Verkui, B., Atasayi, S., Molendijk, M. L. (2015) „Workplace Bullying and Mental Health: A Meta-Analysis on Cross-Sectional and Longitudinal Data“, *PLoS ONE*, sv. 10 (8): 1-16.
- (40) Viererbl, B., Koch, T. (2019) „Once a journalist, not always a journalist? Causes and consequences of job changes from journalism to public relations“, *Journalism*, sv. 0 (00): 1-17, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1464884919829647>
- (41) Vilović, G., Majstorović, D., Erceg, I. (2018) „Journalism Students in Croatia: their Motivation, Expectations, Satisfaction and Aspirations“, *Medijska istraživanja*, sv. 24 (2): 31–47.
- (42) Vozab, D., Peruško, Z. (2018) „Izvori informiranja o politici kao moderatori postizbornih očekivanja građana: Parlamentarni izbori 2016.“, *Društvena istraživanja Zagreb*, sv. 27 (3): 453-472.
- (43) Vukić, T. (2019) „Sustainable Journalism Education - The Only Possible Way towards the Future“, *Croatian Journal of Education*, sv. 21 (1): 253-279.
- (44) Vukić, T. (2020) „Journalism Education and Fake News: A Literature Review“, *Medijska istraživanja*, sv. 26 (2): 77-99.

- (45) Weaver, D. H., Willnat, L., Wilhoit, G. C. (2019) „The American Journalist in the Digital Age: Another Look at U.S. News People“, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, sv. 96 (1): 101-130.
- (46) Žuklić, D. (2016) „Novinarska profesija iz perspektive urednika hrvatskih dnevnih novina“, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu: Fakultet političkih znanosti, Zagreb.

Zbornici radova:

- (1) Hip, O., Idbek, R., Kovačić, S., Makić, S. (2014.) „Informacijska i komunikacijska tehnologija kao izvor stresa u 21. stoljeću“, u: T. Grmuša (ur.) *Prva međunarodna znanstveno-stručna konferencija "Fedor Rocco"*, Zagreb: Visoka poslovna škola Zagreb s pravom javnosti, str. 277-292.
- (2) Vinković, M. (2016.) „Mobing – definicija i počeci znanstvene i stručne analize?“, u: *Priručnik o diskriminaciji i mobingu na radnom mjestu*, Zagreb: Udruga za pomoć i edukaciju žrtava mobbinga i Sindikat naftnog gospodarstva (SING), str. 11-14.

Knjige:

- (1) Blumler, J.G., Gurevitch, M. (1995.) *The Crisis of Public Communication*, London i New York: Routledge.
- (2) Galić, M. (1996.) „Kako preživjeti pritiske?“, u: S. Ricchiardi i S. Malović (ur.) *Uvod u novinarstvo*, Zagreb: Biblioteka Press, str. 148-152.
- (3) Kunczik, M., Zipfel, A. (1998.) *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
- (4) Lamza Posavec, V. (2021.) *Metodologija društvenih istraživanja: temeljni uvidi*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- (5) Malović, S. (2005.) *Osnove novinarstva*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- (6) Milas, G. (2009.) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, 2. izdanje, Zagreb: Naklada Slap.
- (7) Pavlik, J. V., McIntosh, S. (2016.) *Converging Media: A New Introduction to Mass Communication*, New York: Oxford University Press.
- (8) Prelog, N. (1996.) „Računalo: prijatelj novinara“, u: S. Ricchiardi i S. Malović (ur.) *Uvod u novinarstvo*, Zagreb: Biblioteka Press, str. 116-123.

(9) Rogan, B. (2020.) *Moberi: psihopati i sociopati na radnome mjestu*, Zagreb: Školska knjiga.

Dokumenti:

- (1) *Istraživanje o europskoj najboljoj praksi: Radni uvjeti novinara u sektoru novina* (2002.) Europska federacija novinara, <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (2) *Kodeks časti hrvatskih novinara* (2009.) HND, <https://www.hnd.hr/dokumenti>
- (3) *Kolektivni ugovor* (2008.) Večernji list d.d. i Sindikat novinara Hrvatske – podružnice SNH Večernjeg lista, <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (4) *Kolektivni ugovor „Glasa Slavonije“ d.d. Osijek* (2007.) Sindikat grafičke i nakladničke djelatnosti Hrvatske, Podružnica Sindikata grafičke i nakladničke djelatnosti „Glasa Slavonije“ d.d., Sindikat novinara Hrvatske – Podružnica Sindikata novinara „Glasa Slavonije“ d.d., Glas Slavonije d.d., <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (5) *Kolektivni ugovor za novinare i medijske radnike Radio postaje Ogulin* (2007.) Sindikat novinara Hrvatske Sindikalna podružnica Radio postaje i Uprava Radio Ogulina, <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (6) *Kolektivni ugovor za novinare, medijske radnike i radnike u grafičkoj i nakladničkoj djelatnosti* (2004.) Slobodna Dalmacija d.d. – Split, Sindikat novinara Hrvatske – podružnica „Slobodna Dalmacija“; Sindikat grafičke i nakladničke djelatnosti Hrvatske - podružnica „Slobodna Dalmacija“, Nezavisni sindikat Slobodne Dalmacije, <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (7) *Kolektivni ugovor za profesionalne novinare i druge radnike u redakciji dnevnika „Jutarnji list“* (2002.) Globus Media d.o.o. Zagreb i Sindikat novinara Hrvatske – Podružnica „Jutarnji list“, <https://www.snh.hr/dokumenti/>
- (8) Zakon o medijima (2004.) *Narodne novine*, br. 59, 10. svibnja 2003.
- (9) Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju (2013.) *Narodne novine*, br. 80, 28. lipnja 2013.
- (10) Zakon o radu (2009.) *Narodne novine*, br. 149, 15. prosinca 2009.

Mrežni izvori:

- (1) „Parija“ (2021.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46697> (datum posjeta: 14. travnja 2021.).
- (2) „Pull factor“ (2021.a) *Cambridge dictionary*, Cambridge University Press, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/pull-factor> (datum posjeta: 28. travnja 2021.).
- (3) „Push factor“ (2021.b) *Cambridge dictionary*, Cambridge University Press, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/push-factor> (datum posjeta: 28. travnja 2021.).
- (4) *2019 world press freedom index* (2019.) Reporters Without Borders, <https://rsf.org/en/ranking/2019> (datum posjeta: 01. svibnja 2021.).
- (5) *2020 world press freedom index* (2020.) Reporters Without Borders, <https://rsf.org/en/ranking/2020> (datum posjeta: 01. svibnja 2021.).
- (6) *2021 world press freedom index* (2021.) Reporters Without Borders, <https://rsf.org/en/ranking/2021> (datum posjeta: 01. svibnja 2021.).
- (7) Bačić, M. (2018.) *HRT od HND-a i svojih novinara traži pola milijuna kuna*, portal Novosti, <https://www.portalnovosti.com/hrt-od-hnd-a-i-svojih-novinar-a-trazi-pola-milijuna-kuna> (datum objave: 28. prosinca 2018.).
- (8) *Biografija* (2021.) Anamariablazic.com, <https://anamariablazic.com/biografija/> (datum posjeta: 14. lipnja 2021.).
- (9) Borković, G. (2017.) *Novinarstvo i nadalje među najtraženijim studijima*, portal HND-a, <https://www.hnd.hr/novinarstvo-i-nadalje-medu-najtrazenijim-studijima> (datum objave: 28. rujna 2017.).
- (10) Ćimić, I. (2020.) *Plenković na tajnom sastanku urednicima medija objašnjavao kako treba pisati*, portal Index.hr, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/sto-stoji-iza-tajnog-sastanka-plenkovica-i-glavnih-urednika-medija/2170477.aspx> (datum objave: 01. travnja 2020.).
- (11) Ferrier, M. (2018.) *Attacks and Harassment The Impact on Female Journalists and Their Reporting*, International Women's Media Foundation, <https://www.iwmf.org/wp-content/uploads/2018/09/Attacks-and-Harassment.pdf> (datum posjeta: 03. svibanj 2021.).

- (12) Folnegović Šmalc, V. (2006.) *Akutni stresni poremećaj*, portal Cybermed.hr, https://www.cybermed.hr/clanci/akutni_stresni_poremecaj (datum objave: 12. svibnja 2006.).
- (13) *GfK istraživanje: Kako naši građani doživljavaju profesiju – NOVINAR?!* (2008.) GfK, <http://www.presscentar.hr/objava.php?id=1783&key=a437caa1dde6861c6d6caf146248ec8c> (datum posjeta: 14. travnja 2021.).
- (14) HINA (2021.) *Šokantan broj prijava otkriva mračnu realnost: “Društvo trivijalizira spolno uznemiravanje i traži krivce u žrtvama”*, portal Novi List, https://www.novilist.hr/novosti/hrvatska/drustvo-normalizira-trivijalizira-spolno-uznemiravanje-ili-trazi-krivce-u-zrtvama/?meta_refresh=true (datum objave: 28. siječnja 2021.).
- (15) HND (2018.) *Međunarodna misija o slobodi medija u Hrvatskoj: ima poboljšanja, ali i starih i novih problema*, <https://www.hnd.hr/medunarodna-misija-o-slobodi-medija-u-hrvatskoj-ima-poboljsanja-ali-i-starih-i-novih-problema> (datum objave: 18 siječnja 2018.).
- (16) HND (2020.) *CJA's poll: Over 905 lawsuits against journalists and the media currently active in Croatia*, <https://www.hnd.hr/eng/cja-s-poll-over-905-lawsuits-against-journalists-and-the-media-currently-active-in-croatia> (datum objave: 01. svibnja 2020.).
- (17) HND (2021.) *CJA survey: At least 924 lawsuits against journalists and the media currently active in Croatia*, <https://www.hnd.hr/eng/cja-survey-at-least-924-lawsuits-against-journalists-and-the-media-currently-active-in-croatia> (datum objave: 16. travnja 2021.).
- (18) *Impressum* (2021.) Index.hr, <https://www.index.hr/impressum> (datum posjeta: 21. svibnja 2021.).
- (19) *Impressum* (2021.) Net.hr, <https://net.hr/impressum/> (datum posjeta: 21. svibnja 2021.).
- (20) *Impressum* (2021.) Tportal.hr, https://www.tportal.hr/impressum?meta_refresh=1 (datum posjeta: 21. svibnja 2021.).
- (21) *Je li kriva medijska percepcija ili percepcija o medijima?* (2017.) Grizli.hr, <https://www.grizli.hr/2017/07/13/je-li-kriva-medijska-percepcija-ili-percepcija-o-medijima/> (datum objave: 13. srpnja 2017.).
- (22) Jelinić, B. (2021.) *EKSKLUZIVNO: Mislav Stipić prozvan zbog seksualnog uznemiravanja, on optužbe demantira, ravnatelj HRT-a mu vjeruje*, portal Nacional.hr,

- <https://www.nacional.hr/ekskluzivno-mislav-stipic-prozvan-zbog-seksualnog-uznemiravanja-on-optuzbe-demantira-ravnatelj-hrt-a-mu-vjeruje/> (datum objave: 30. siječnja 2021.).
- (23) Jendričko, T. (2015.) *Poremećaj prilagodbe*, portal Zdravo budi, <https://www.zdravobudi.hr/clanak/psihijatrija/poremecaj-prilagodbe-17467> (datum objave: 23. prosinca 2015.).
- (24) Klarić, J. (2020.) *Vlada je organizirala krizni sastanak s većinom medija. Možda omaškom, nisu zvali portale koji su otkrili najviše afera*, portal Telegram, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/vlada-je-organizirala-krizni-sastanak-s-vecinom-medija-mozda-omaskom-nisu-zvali-portale-koji-su-otkrili-najvise-afera/> (datum objave: 1. travnja 2020.).
- (25) Kovačević, L. (2020.) *Malo tko želi u nastavnike: Evo koji studij najbolji maturanti masovno odabiru*, portal Večernji List, <https://www.vecernji.hr/vijesti/malo-tko-zeli-u-nastavnike-evo-koji-studij-najbolji-maturanti-masovno-odabiru-1420683> (datum objave: 30. srpnja 2020.).
- (26) Matijević, B. (2019.) *Ravnatelj HRT-a: Zbog tužbi smo sada u postupku mirenja s većinom nakladnika*, portal Večernji list, <https://www.vecernji.hr/premium/ravnatelj-hrt-a-zbog-tuzbi-smo-sada-u-postupku-mirenja-s-vecinom-nakladnika-1303805> (datum objave: 01. ožujka 2019.).
- (27) Morell, R. (2021.) *Reporting and Resilience: How Journalists Are Managing Their Mental Health*, <https://niemanreports.org/articles/reporting-and-resilience-how-journalists-are-managing-their-mental-health/> (datum posjeta: 12. svibnja 2021.).
- (28) Morić, D. (2021.) *Mirna Zidarić uputila važnu poruku: „Samo ujedinjeni možemo svijet učiniti boljim mjestom za život“*, Tportal.hr, <https://www.tportal.hr/showtime/clanak/mirna-zidacic-uputila-vaznu-poruku-samo-ujedinjeni-mozemo-svijet-uciniti-boljim-mjestom-za-zivot-foto-20210128> (datum objave: 28. siječnja 2021.).
- (29) N1 Hrvatska (2019.) *HND: Uprava HRT-a svjesno širi lažne vijesti i obmanjuje javnost*, <https://hr.n1info.com/vijesti/a444747-hnd-uprava-hrt-a-svjesno-siri-lazne-vijesti-i-obmanjuje-javnost/> (datum objave: 19. rujna 2019.).

- (30) Ní Mhainín, J. (2021.) *A gathering storm: the laws being used to silence the media*, Index on Censorship, <https://www.indexoncensorship.org/campaigns/the-laws-being-used-to-silence-media/#Croatia> (datum posjete: 01. svibnja 2021.)
- (31) Ničea Gruber, E. (2010.) *Dijagnoza depresije*, portal Cybermed.hr, https://www.cybermed.hr/centri_a_z/depresija/dijagnoza_depresije (datum objave: 21. studeni 2010.).
- (32) Orešić, B. (2015.) *Pregled hrvatskog etera: Hrvatska ima 153 radijske postaje, više nego Njemačka, slušanost je veća nego ikad. No, prihodi padaju*, <https://www.jutarnji.hr/globus/pregled-hrvatskog-etera-hrvatska-ima-153-radijske-postaje-vise-nego-njemacka-slusnost-je-veca-nego-ikad.-no-prihodi-padaju-186949> (datum objave: 13. studeni 2015.).
- (33) Posetti, J., Bell, E., Brown, P. (2021.) „Journalism and the pandemic: A global snapshot of impacts“, *International Center for Journalists i Tow Center for Digital Journalism at Columbia University*, https://www.icfj.org/sites/default/files/2020-10/Journalism%20and%20the%20Pandemic%20Project%20Report%201%202020_FINA_L.pdf (datum posjeta: 12. svibnja 2021.).
- (34) PSD (2008.) *Mobingu izloženo 86,9 posto radnika*, portal Slobodna Dalmacija, <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/biznis/mobingu-izlozeno-86-9-posto-radnika-28141> (datum objave: 09. studenog 2008.).
- (35) Radnička fronta (2020.a) *24 sata - novinarski pakao*, <https://www.radnickafronta.hr/1343-24-sata-novinarski-pakao> (datum objave: 31. srpnja 2020.).
- (36) Radnička fronta (2020.b) *Radnički horor u novinama 24h*, <https://www.radnickafronta.hr/1344-radnicki-horor-u-novinama-24h> (datum objave: 31. srpnja 2020.).
- (37) Radnička fronta (2020.c) *Još jedno „prekrasno“ iskustvo rada u 24 sata*, <https://www.radnickafronta.hr/1350-jos-jedno-prekrasno-iskustvo-rada-u-24-sata> (datum objave: 03. kolovoza 2020.).
- (38) Reuters Institute (2020.) *Digital News Report 2020*, <https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/croatia-2020/> (datum posjeta: 01. svibnja 2021.).

- (39) S. S. (2020.) *Napadnuta novinarka Dalmatinskog portala ispričala što se dogodilo na Sirobuji; na meti i snimateljica N1 televizije*, Tportal.hr <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/napadnuta-novinarka-dalmatinskog-portala-ispricala-sto-se-dogodilo-na-sirobuji-na-meti-i-snimateljica-n1-televizije-foto-20200412> (datum objave: 12 travnja 2020.).
- (40) Selva, M., Feinstein, A. (2020.) „COVID-19 is hurting journalists’ mental health. News outlets should help them now“, *Reuters Institute*, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/risj-review/covid-19-hurting-journalists-mental-health-news-outlets-should-help-them-now> (datum objave: 17. srpnja 2020.).
- (41) SNH (2020.a) *Cenzura, mobing, otkaz!*, <https://www.snh.hr/koja-je-cijena-krivog-pitanja-za-novinare-u-hrvatskoj/> (datum objave: 04. listopada 2020.).
- (42) SNH (2020.b) *Cenzura, mobing, otkaz! (Priča druga)*, <https://www.snh.hr/cenzura-mobing-otkaz-prica-druga/> (datum objave: 05. listopada 2020.).
- (43) SNH (2020.c) *Cenzura, mobing, otkaz! (Priča treća)*, <https://www.snh.hr/prica-br-2-cenzura-mobing-otkaz/> (datum objave: 06. listopada 2020.).
- (44) SNH (2020.d) *Cenzura, mobing, otkaz! (Priča četvrta)*, <https://www.snh.hr/cenzura-mobing-otkaz-prica-cetvrta/> (datum objave: 06. listopada 2020.).
- (45) Society for Human Resource Management – SHRM (2020.) *SHRM Survey: 41 Percent of Workers Feel Burnt Out During Pandemic*, <https://www.shrm.org/about-shrm/press-room/press-releases/pages/shrm-survey-41-percent-of-workers-feel-burnt-out-during-pandemic.aspx> (datum objave: 11. svibnja 2020.).
- (46) Stenberg, S. (2015.) *Kako prepoznati tjeskobu ili anksioznost*, portal Zdravo budi, <https://www.zdravobudi.hr/clanak/psihijatrija/kako-prepoznati-tjeskobu-ili-anksioznost-18226> (datum objave: 23. prosinca 2015.).
- (47) Taibi, C. (2015.) „It’s Not Just War Reporters: How Viewing Graphic Content Secondhand Can Lead To Mental Health Issues In Journalists“, *Huffpost*, https://www.huffpost.com/entry/secondhand-trauma-journalists_n_7305992?1432035656 (datum objave: 19. svibnja 2015.).
- (48) Topić, A. (2020.) *Novinarka ‘Slobodne’ napadnuta ispred ministrove kuće: ‘Okružili su me. Razmišljala sam da trčim, nisam imala kamo...’*, portal Slobodna Dalmacija, <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/politika/novinarka-slobodne-napadnuta-ispred->

- [nekretnine-koju-ministar-skriva-u-ivanbegovini-okruzili-su-me-razmisljala-sam-da-trcim-nisam-imala-kamo-1001159](#) (datum objave: 24. siječnja 2020.).
- (49) Večernji.hr (2021.) *O ovome priča cijela regija! Pogledajte kako je voditeljica započela emisiju, a onda oduševila monologom*, portal Večernji.hr, <https://www.vecernji.hr/showbiz/o-ovome-prica-cijela-regija-pogledajte-kako-je-voditeljica-zapocela-emisiju-a-onda-odusevila-monologom-1462148> (datum objave: 19.siječnja 2021.).
- (50) Zovko, H., Sever, M. (2020.) *HND i SNH: Hitne mjere za spas novinarstva*, službena stranica Hrvatskog novinarskog društva, <https://www.hnd.hr/hnd-i-snh-hitne-mjere-za-spas-novinarstva> (datum objave: 21. travnja 2020.).
- (51) Živković, I. (2020.) *Novinarke u javnom prostoru*, portal Faktograf.hr, <https://faktograf.hr/2020/09/04/novinarke-u-javnom-prostoru/> (datum objave: 4. rujna 2020.).

Popis grafičkih prikaza

- (1) Slika 1., str. Slika 1. Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa., str. 34
- (2) Slika 2. Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao., str. 35
- (3) Slika 3. U vrijeme trajanja pandemije koronavirusa strahovao/la sam da ću ostati bez posla., str. 36
- (4) Slika 4. Tijekom pandemije koronavirusa osjećao/la sam stres zbog neizvjesne financijske situacije., str. 36
- (5) Slika 5. Doživio/jela sam vrijeđanje i omalovažavanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji., str. 37
- (6) Slika 6. Pretrpio/jela sam emocionalno zlostavljanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji (emocionalno zlostavljanje – prisilna socijalna izolacija poput zabrane kontaktiranja s drugim osobama, onemogućavanje nekome da izražava svoje mišljenje i potrebe, nepoštivanje prava i privatnosti druge osobe, prijetnje, ponižavanje, verbalno napadanje i zlostavljanje)., str. 38
- (7) Slika 7. Mobbing je negativno utjecao na moju sliku o meni (gubitak samopoštovanja)., str. 39

- (8) Slika 8. Izloženost mobbingu rezultirala je smanjenom željom i motivacijom za radom., str. 40
- (9) Slika 9. Pritisak vremena za obradu priča mi izaziva osjećaj stresa., str. 41
- (10) Slika 10. Osjećam preopterećenost informacijama zbog učestalih e-mailova i poruka koje primam putem tehnologije vezane uz posao., str. 42
- (11) Slika 11. Doživio/jela sam seksualno uznemiravanje od nadređene osobe u novinarskoj redakciji (seksualno uznemiravanje - neželjena spolna ponašanja koja nužno ne uključuju fizički dodir, a osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj te izazivaju osjećaj srama)., str. 43

Prilozi

1. Nacrt istraživanja u Word dokumentu
2. Dubinski intervju s psihologinjom Anamariom Blažić u Word dokumentu
3. Dubinski intervju s pravnicom Suzanom Blanušom u Word dokumentu
4. Rezultati istraživanja u Excel dokumentu